

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології і права

Кафедра теорії та практики управління

«На правах рукопису»
УДК 351.851:378:343.352:005.334(477)

До захисту допущено:

В. о. завідувача кафедри

_____ Ростислав ПАШОВ

«__» _____ 20__ р.

Магістерська дисертація

на здобуття ступеня магістра

**за освітньо-професійною програмою «Публічне адміністрування та
електронне урядування»**

зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

на тему: «Управління корупційними ризиками в галузі освіти»

Виконала:

студентка VI курсу, групи ПУ-21мп
Славіна Дар'я Максимівна _____

Науковий керівник:

доцент кафедри теорії та практики управління,
к. наук з держ. упр., доцент,
Цимбаленко Яна Юріївна _____

Рецензент:

старший викладач кафедри філософії,
канд. філос. наук,
Бабіна Світлана Іванівна _____

Засвідчую, що у цій магістерській дисертації
немає запозичень з праць інших
авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2024 року

АНОТАЦІЯ

Славіна Д.М. «Управління корупційними ризиками в галузі освіти». - Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Магістерська робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Кафедра теорії та практики управління. Київ, 2024.

Магістерська дисертація присвячена дослідженню проблем діагностики, оцінки та управління корупційними ризиками у вищих навчальних закладах. На основі узагальнення теоретичних положень та результатів соціологічних досліджень у статті обґрунтовано основні наукові підходи до аналізу корупційних ризиків; уточнено зміст, характеристики, напрямки корупційних ризиків та класифіковано їх за різними критеріями, зокрема, визначено види корупційних ризиків, що існують у вищих навчальних закладах України, та визначено фактори, що їх породжують.

На основі законів України та нормативних актів НАПК та веб-сайту Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського уточнено мету та завдання Антикорупційної програми як інструменту управління корупційними ризиками та проаналізовано ефективність її впровадження, розроблено методологію оцінки корупційних ризиків у вищих навчальних закладах, а також розроблено програму соціологічного дослідження щодо оцінки потенційних корупційних ризиків у вищих навчальних закладах працівниками та студентами.

На основі результатів пілотного соціологічного опитування працівників та студентів вищих навчальних закладів України автор емпірично перевіряє причини та види корупційних ризиків, які є потенційними у системі вищої освіти.

Уточнюється зміст поняття «технологія управління корупційними ризиками» та розроблено авторську модель технології управління корупційними

ризиками у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: корупційні ризики, корупційні діяння, заклади вищої освіти, соціологічне дослідження, оцінювання корупційних ризиків, антикорупційна програма, комплаєнс-контроль, форсайт, інформаційні технології, технологія управління корупційними ризиками у закладах вищої освіти України.

SUMMARY

Slavina D.M. Managing corruption risks in education. - Qualification work on the rights of the manuscript.

The master's thesis for a master's degree in specialty 281 Public Administration and Management - National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Management Theory and Practice. Kyiv, 2024.

The master's thesis is devoted to the study of the problems of diagnosing, assessing and managing corruption risks in higher education institutions. Based on the generalization of theoretical positions and the results of sociological research, the paper substantiates the main scientific approaches to the analysis of corruption risks; clarifies the content, characteristics, areas of corruption risks and classifies them according to various criteria, in particular, identifies the types of corruption risks that exist in higher education institutions of Ukraine, and determines the factors that generate them.

Based on the laws of Ukraine and regulations of the NAPC and the website of the Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, the purpose and objectives of the Anti-Corruption Program as a tool for managing corruption risks are clarified and the effectiveness of its implementation is analyzed, a methodology for assessing corruption risks in higher education institutions is developed, and a program for sociological research on the assessment of potential corruption risks in higher education institutions by employees and students is developed.

Based on the results of a pilot sociological survey of employees and students of higher education institutions of Ukraine, the author empirically verifies the causes and types of corruption risks that are potential in the higher education system.

The content of the concept of "technology of corruption risk management" is clarified and the author's model of technology of corruption risk management in higher education institutions of Ukraine is developed.

Keywords: corruption acts, corruption risks, higher education institutions, sociological research, corruption risk assessment, anti-corruption program, compliance control, foresight, information technology, technology of corruption risk management in higher education institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КОРУПЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ В СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	18
1.1. Корупційні ризики в закладах вищої освіти як об’єкт публічного управління	18
1.2. Нормативно-правове забезпечення запобігання корупції в системі вищої освіти України	35
1.3. Світовий досвід мінімізації корупційних ризиків в освітній сфері	52
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ КОРУПЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	68
2.1. Аналіз діяльності органів державної влади щодо ідентифікації корупційних ризиків у сфері освіти	68
2.2. Оцінка ефективності антикорупційних програм закладів вищої освіти	77
2.3. Дослідження впливу цифрових інструментів на прозорість освітнього процесу	89
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОРУПЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ В ЗВО	95
3.1. Розробка рекомендацій щодо впровадження системи антикорупційного комплаєнсу в ЗВО	95
3.2. Формування стратегії розвитку академічної доброчесності в умовах цифровізації	98
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107
ДОДАТКИ	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема корупції існує в багатьох країнах світу і Україна не є винятком.

Розпад Радянського Союзу на початку 90-х років ХХ-го століття спричинив активізацію діяльності різноманітних кримінальних угруповань, які зрослися із радянською партійною номенклатурою, породивши олігархічно-фінансові групи, які фактично розграбували національне майно українського народу, поглибивши корупцію в усіх сферах діяльності.

Між тим у публічній сфері, увесь період розбудови української незалежності, починаючи з 1991 р., йшла мова про необхідність боротьби з корупцією: на законодавчому рівні ухвалювались відповідні законодавчі акти, створювались спеціальні антикорупційні державні органи, відбувались інші різні заходи.

Однак проблема залишається невирішеною й дотепер (навіть у період російсько-української війни), коли б здавалося є усі передумови і важелі для того, щоб нарешті подолати це негативне суспільне явище.

У ЗМІ систематично з'являються журналістські розслідування, які стосуються викриття корупційних дій, зокрема хабарництва, підкупів чиновників різних рівнів, зловживань у будівельній, військовій, судовій, медичній, земельно-упорядчій та інших галузях, підтверджуючи існування корупції, що і зумовлює актуальність її дослідження та пошуку шляхів подолання. Освітня сфера - не є винятком, нажаль.

Корупційні дії працівників системи вищої освіти були особливо поширеними до запровадження зовнішнього незалежного оцінювання. Саме воно суттєво зменшило вплив приймальних комісій на зарахування абітурієнтів до навчання. Між тим, явища практик хабарництва у закладах вищої освіти не зникли і потребують дослідження, оцінювання та розробки шляхів мінімізації.

Огляд літературних джерел дає розуміння, що корупція взагалі-то є предметом дослідження багатьох наук, зокрема: юриспруденції, права,

соціології, економіки, політології, психології, менеджменту, етики, історії та інших.

Дослідженню корупції присвятили свої праці такі зарубіжні науковці, як Л. Герасіна, Л. Каленіченко, С. Лазаренко, М. Мельник, А. Мельниченко, Є. Невмержицький, О. Прохоренко, Д. Слинько та багато інших.

Серед українських дослідників, різноманітними аспектами корупції та боротьби з нею займалися М. Аніщенко, К. Бугайчук, І. Бірюков, О. Васильєва, Н. Васильєва, Ю. Дмитрієв О. Зарічанський та інші.

Проте в існуючих умовах російсько-української війни та євроінтеграційних процесів, система оцінювання корупції у системі вищої освіти потребує свого дослідження та пошуку ефективних шляхів її упередження та подолання. Саме тому, тема дипломного дослідження сформульована так: «Управління корупційними ризиками у закладах вищої освіти»

Кваліфікаційна робота виконана на кафедрі теорії та практики управління факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» згідно з ініціативною темою «Цифрова трансформація державного управління та місцевого самоврядування: виклики та можливості для досягнення ЦСР» (ДР №0123U101483 від 06.03.2023 р.), в межах якої автором досліджено стан, особливості, проблеми управління корупційними ризиками в закладах вищої освіти сучасної України, а також розроблено методологію їх оцінювання і технологію управління ними.

Об'єктом дослідження є корупційні ризики у закладах вищої освіти, а предметом – технологія управління ними в сучасних умовах.

Метою роботи є узагальнення теоретичних положень щодо змісту, характеристик, причин, видів корупційних ризиків та розробка технології управління ними у закладах вищої освіти України в сучасних умовах.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних завдань:

- 1) обґрунтування основних наукових підходів до аналізу корупційних ризиків;
- 2) уточнення змісту, характеристик, сфер корупційних ризиків та їхня класифікація за різними ознаками;
- 3) виявлення видів корупційних ризиків наявних у закладах вищої освіти та визначення чинників, що їх породжують;
- 4) розробка методології оцінювання корупційних ризиків у закладах вищої освіти на основі законів та нормативних методик антикорупційних органів;
- 5) розробка програми соціологічного дослідження оцінювання працівниками та здобувачами вищої освіти потенційних корупційних ризиків у закладах вищої освіти;
- 6) з'ясування мети та завдань антикорупційної програми як інструменту управління корупційними ризиками на основі аналізу нормативних та спеціалізованих документів;
- 7) емпірична верифікація причин та видів корупційних ризиків на основі соціологічного опитування працівників та здобувачів закладів вищої освіти України;
- 8) уточнення змісту концепту «технологія управління корупційними ризиками»;
- 9) розробка авторської моделі технології управління корупційними ризиками у закладах вищої освіти України.

Методологія та методи дослідження. У процесі дослідження теми використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, що дозволили всебічно вивчити проблему наявності корупційних ризиків у закладах вищої освіти, розробити методологію їх оцінювання та упередження.

Загальнонаукові методи: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, систематизації, індукції та дедукції.

Основою роботи стали системний та структурно-функціональний методи, які дозволили проаналізувати методологію оцінювання корупційних ризиків як

системного явища, що має свою структуру, елементи якої виконують превентивні функції для запобігання корупції, а також оцінюють її наслідки.

У практичній частині роботи використано метод анкетного опитування за допомогою якого визначено ставлення суб'єктів навчально-учбового процесу до корупції у закладах вищої освіти взагалі та закладах навчання/праці, зокрема.

Методом віртуального Google-опитування охоплено 240 респондентів (вибірка нерепрезентативна, стихійна, за принципом «першого зустрічного»). Результати оброблено методами математичної статистики.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у наступному.

Вперше.

• Визначено основні характеристики корупційних ризиків, до яких віднесено:

1) бажання певних осіб отримати незаконну вигоду у будь-якій формі: матеріальній чи нематеріальній;

2) вірогідність порушення законодавчих вимог щодо соціальних відносин у професійній сфері;

3) ймовірність нанесення збитків: матеріальних чи моральних іншим особам, які «утягуються» у незаконні професійні відносини;

4) невпевненість посадових осіб чи підлеглих у досягненні поставленої мети у правовий спосіб.

• Доведено, що корупційні ризики в системі вищої освіти необхідно аналізувати з різних наукових підходів:

1) правового

2) економічного

3) соціологічного

4) морально-психологічного

Адже всі вони пов'язані з моральним вибором людини, яка постійно реалізує будь-який вид соціальних відносин в процесі своєї праці. Тож вона завжди має вибір: діяти їй правомірно чи, навпаки, неправомірно? Бути

законослухняним громадянином чи порушувати Закон (вступаючи у корупційні /поза правові/ та економічні /обмінні: «освітня послуга-гроші-освітня послуга»/ відносини для досягнення бажаних особистісних та/або групових цілей)?

- Запропоновано розуміння змісту концепту «технологія управління КР у ЗВО» як інтелектуальної та організаційної діяльності суб'єктів, що включає в себе сукупність їх систематизованих науково-технічних знань та/або результатів у процесі управління КР і запобіганні корупційним діям у ЗВО.

- Розроблено авторську модель технології управління корупційними ризиками в закладах вищої освіти, яка ґрунтується на:

- 1) комплаєнс-контролі - дотриманні певних правил, вимог або умов управління ризиками;
- 2) форсайті – методі прогнозування майбутніх ризиків;
- 3) інформаційних технологіях.

Визначено 3 основні технологічні стадії комплаєнсу:

- 1) виявлення (вміння ідентифікувати ризики);
- 2) попередження (контроль ризиків);
- 3) реагування (вміння правильним чином діяти в певних ситуаціях).

Уточнено основні принципи комплаєнсу, це - інтегрованість, всеохопленість, адаптованість, інклюзивність, динамічність, достатність інформації, постійне вдосконалення.

Обґрунтовано процедури ефективної технології комплаєнсу у закладах вищої освіти, до яких віднесено:

- 1) активне залучення керівництва;
- 2) автономія структур комплаєнсу;
- 3) оцінювання ризиків;
- 4) розробка відповідної політики;
- 5) взаємодією зі стейкхолдерами;
- 6) запровадження програм навчання та комунікацій;
- 7) розслідування та звітування;

8) управління наслідками

9) моніторинг.

На основі форсайту розроблено 9 сценаріїв управління та упередження корупційних ризиків, які реалізуються за допомогою інформаційних технологій у закладах вищої освіти.

Удосконалено.

- розуміння сутності корупційного ризику, який визначено як - ймовірність виникнення корупційної (протизаконної) дії певними посадовими особами в будь-якій сфері професійної діяльності, що може бути потрактована як порушення правових, етичних, соціальних норм і тягти за собою адміністративне або кримінальне покарання відповідно до законодавчих нормативів;

- методологію оцінювання корупційних ризиків у закладах вищої освіти, яка включає наступні 7 етапів:

1-й етап: складання переліку можливих корупційних ризиків;

2-й етап: збирання статистичної інформації про склад працівників у системі вищої освіти;

3-й етап: аналіз документації спрямованої на антикорупційну діяльність;

4-й етап: опитування науково-педагогічних працівників та представників ректоратів університетів щодо корупційних ризиків у закладах вищої освіти;

5-й етап: опитування студентів щодо фактів корупції у закладах вищої освіти;

6-й етап: обробка статистичної інформації та результатів опитувань;

7-й етап: оцінка корупційних ризиків, підготовка звітів, розробка рекомендацій щодо їх запобігання.

Набуло подальшого розвитку.

- Пояснення причин корупційних ризиків у системі вищої освіти, до яких віднесено наступні:

а) економічного характеру: низька заробітна плата працівників закладів вищої освіти, обмежена кількість місць для вступу за затребуваними на ринку праці спеціальностями (в першу чергу на бюджетну форму навчання);

б) соціального характеру: недосконалі соціальні та правові гарантії захисту серед освітян; радянська спадщина, коли державне фінансування закладів вищої освіти провокувало керівників удаватися до певних корупційних махінацій за умов залучення усієї владної вертикалі;

в) психологічного характеру: стан апатії та професійного вигорання у викладачів; відсутність пошани до викладачів з боку студентів та їхніх батьків; безпринципність та низький рівень моральності певної частини працівників закладів вищої освіти, студентів та їх батьків; фетишизація оцінки (прагнення отримати тільки відмінні оцінки за умов недостатнього рівня знань);

г) правового характеру: недосконалість законів, що спрямовані на боротьбу з хабарництвом; принципове замовчування випадків корупційних вчинків; відсутність правової відповідальності за корупційні дії.

Соціологічний інструментарій оцінювання корупційних ризиків у закладах вищої освіти, який передбачає програму соціологічного дослідження учасників освітнього процесу (складається з методологічної та методичної частин), а також анкету, яку використано для Google-опитування;

Соціологічне обґрунтування оцінних суджень учасників освітнього та навчально-наукового процесу щодо:

- академічної доброчесності
- наявності корупційних діянь і ризиків в українській вищій школі
- їх обізнаності про антикорупційні програми та правову відповідальність за корупційні правопорушення
- причин корупційних діянь та види корупційних ризиків
- ефективність діяльності адміністрації закладів вищої освіти та працівників Міністерства освіти України у боротьбі з проявами корупції та про шляхи їх упередження та запобігання їм.

Практичне значення отриманих результатів.

Практичне значення отриманих у магістерській роботі результатів полягає у їх використанні як соціологічного інструментарію для діагностики

корупційних ризиків у закладах вищої освіти, методології їхнього оцінювання та управління ними.

Крім того, з'ясування ставлення студентів та працівників до фактів корупції дає можливість виявити рівень етичних норм і принципів, які сформувалися взагалі у системі вищої освіти на шляху до європейського освітнього простору.

Запропонована у роботі авторська модель технології управління корупційними ризиками дозволить оцінити їх рівень щоб ефективно і своєчасно ними управляти, а відтак ефективно запобігати різноманітним потенційним проявам корупції у закладах вищої освіти.

Результати дослідження можуть бути використані при викладанні таких дисциплін: «Менеджмент», «Ризик - менеджмент», «Соціологія», «Соціологія права», «Соціологія праці», «Управління корупційними ризиками», «Правові засади запобігання корупції» та ін.

Апробація результатів. Результати дослідження було презентовано та обговорено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях:

1) 3-4 листопада 2022 р. м. Харків. ХНУ імені В.Н Каразіна. «Харківські соціологічні читання». Тема виступу: «Екологічна культура молоді як чинник безпеки в умовах війни».

2) 23 березня 2023 р., м. Київ. Національний університет «Одеська Юридична Академія», НТУ «Київський Політехнічний Інститут ім. Ігоря Сікорського», КДПУ. Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація українського суспільства в цифрову еру». Тема виступу на секції: Публічна комунікація в умовах війни: меседжі державних органів влади (2022-2023 рр.)

3) 28 квітня 2023р., м. Запоріжжя. Запорізький національний університет. XIII Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній

Україні». Тема виступу на секційному засіданні «Боротьба з корупцією як пріоритет українського суспільства у воєнний та післявоєнний час».

4) 26 вересня 2023 р. Інститут соціології Молдови, Південноукраїнський національний університет імені К.Д. Ушинського. Міжнародна наукова конференція «Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики». Тема виступу: «Європейський вимір корупції в Україні: проблеми та можливості».

Публікації.

1. Цимбаленко Я., Славіна Д. Запобігання корупційним ризикам в системі вищої освіти як чинник інтеграції у європейський освітній простір. Інвестиції: практика і досвід. 2023. № 20. DOI: 10.32702/2306#6814.2023.20.163 С.163-168 [52].

2. Лобанова А., Славіна Д. Боротьба з корупцією як пріоритет українського суспільства у воєнний та післявоєнний час. Мат-ли XIII міжн. наук. конф. «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні» (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / за ред. І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.). Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С.45-48. [27].

3. Лобанова А., Славіна Д. Європейський вимір корупції в Україні: проблеми та можливості. Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики: мат-ли міжн.наук.-практ.конф. 26 вересня 2023 року. м.Кишинев - м.Одеса / за ред. О. В. Лієнко. Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2023. С.16-20. [28]

4. Лобанова А. С., Славіна Д. М. Публічна комунікація в умовах війни: меседжі державних органів влади (2022-2023 рр.). Трансформація українського суспільства в цифрову еру : Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 березня 2023 р.) Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», 2023. С.24-28.

Структура роботи та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі: вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і рекомендацій, списку

використаних джерел та 2 додатків.

Загальний обсяг роботи становить 116 сторінок, зокрема кількість основної частини складає 90 сторінок, список використаних джерел (містить 60 найменувань), додатки на 10 сторінках.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВРУ	- Верховна рада України
ЄС	- Європейський союз
ЗВО	- заклад вищої освіти
ЗМІ	- засоби масової інформації
ЗУ	- Закон України
ДБР	- державне бюро розслідувань
КР	- корупційні ризики
МОН	- Міністерство освіти і науки
НАЗК	- Національне агентство по запобіганню корупції
НАЗЯВО	- Національне агентство з якості вищої освіти
НПП	- Науково педагогічні працівники
САП	- спеціальна антикорупційна прокуратура

РОЗДІЛ 1

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ: ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ

1.1. Корупційні ризики: визначення та загальна характеристика

Корупція є однією з найбільш гострих проблем сучасного суспільства. Мова йде не тільки про Україну, але й про інші країни, зокрема Європейського Союзу (далі ЄС), не говорячи вже про країни колишнього Радянського Союзу, які не можуть викоринити це явище.

Між тим європейська орієнтація українського суспільства потребує пошуку ефективних шляхів усунення корупції з усіх сфер суспільного життя.

Тому наукові дослідження, які спрямовані на пошук причин, чинників, стану корупційних дій та їх наслідків, а також механізмів подолання цього явища були і залишаються вкрай актуальними в сучасних умовах російсько-української агресії. Це пояснюється тим, що шлях українського народу до перемоги над російськими окупантами лежить не тільки через військові перемоги, але й через перемогу над корупціонерами всередині країни.

Проблема наявності корупції в українському суспільстві має свою історію давності і неефективності боротьби з нею. Іноді складається враження, що викоринити її нереально і неможливо, оскільки вона «як спрут» пронизала діяльність держпосадовців та представників багатьох професійних сфер. Між тим у публічній сфері увесь період розбудови української незалежності, починаючи з 1991 р., ведеться мова про необхідність боротьби з нею. На законодавчому рівні ухвалюються відповідні законодавчі акти, створюються спеціальні антикорупційні державні органи. Однак проблема залишається невирішеною навіть у період російсько-української війни, коли, здавалося б, є усі передумови і важелі для того, щоб подолати це негативне суспільне явище. У ЗМІ систематично з'являються журналістські розслідування, які стосуються викриття корупційних дій, зокрема хабарництва, підкупів чиновників різних рівнів,

зловживань у будівельній, військовій, освітній, судовій, медичній, земельно-упорядчій та інших галузях, підтверджуючи існування корупції, що і зумовлює актуальність її дослідження та пошуку шляхів подолання. Тобто, незважаючи на посилення боротьби з корупцією в Україні, корупційні ризики залишаються і потребують свого дослідження у різних сферах, зокрема в освітній, що і є предметом магістерської роботи.

Перш ніж з'ясувати зміст, характеристики і ознаки поняття «корупційні ризики», з'ясуємо зміст понять «корупція» і «ризик», від яких воно походить.

Корупція – термін, який, відповідно до Етимологічного словника української мови запозичене із західноєвропейських мов, установлюючи його походження від лат. *corruptio* «підкуп; занепад; корупція; розклад», пов'язаного з дієсловом *corrumpo* «псує, пошкоджую, розладную; зваблюю, розбещую». [56, с.45]. Науковцями та правниками цей термін використовується для позначення фактів підкупу і зловживань у різних сферах суспільної життєдіяльності.

Корупція – явище не нове. Як зазначає Н. Яценко, вона відома зі стародавнього світу, оскільки ще «Аристотель називав тиранію неправильною, зіпсованою (корумпованою) формою монархії, а про державних чиновників того часу говорили: «Він приїхав бідним у заможну провінцію, а поїхав заможним із бідної провінції» [57, с.201].

«Корупція, як хронічна хвороба, - зазначають Є. Могілевська і Д. Задаля, - супроводжує людство майже весь час його існування, деформуючи основні соціальні процеси, які відбуваються в державі та суспільстві, руйнуючи цивілізовані соціальні регулятори поведінки людей. Чим слабший суспільний організм, тим глибше проникає ця соціальна аномалія в усі сфери життєдіяльності держави, завдаючи шкоди її нормальному функціонуванню» [31, с. 41].

Українські вчені Л. Герасіна, Л. Каленіченко, С. Лазаренко, М. Мельник, А. Мельниченко, Є. Невмержицький, О. Прохоренко, Д. Слинко та інші аналізують

корупцію у соціологічному, політичному, економічному, правовому, психологічному та етичному аспектах.

У соціологічному контексті, корупція розглядається як «нелегітимне, латентне зрощування корисливих представників державно-управлінських, господарсько-фінансових і політичних структур між собою та криміналітетом з метою незаконного збагачення шляхом неявної підміни соціально-необхідних функцій діями, спрямованими на «задоволення взаємно погоджених, корисливих інтересів», які реалізуються у незаконний спосіб». [14, с. 189].

Як соціально-політичне явище розглядає корупцію Є. Невмержицький, зазначаючи, що вона являє собою «систему негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг усупереч суспільним відносинам», зміст якої зумовлений політичними, економічними і психологічними чинниками [34, с.6].

У ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» корупція розглядається у законодавчо-правовому полі і визначається як «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб» або спроб схилити певних осіб до протиправного використання наданих їм службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей» [18].

До неправомірних вигід, відповідно до ЗУ відносяться грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Корупція – це економічне явище, адже вона ґрунтується на фінансово-економічних відносинах, а точніше обмінних операціях: «послуга-гроші», «гроші-послуга».

Як стверджує І. Бірюков, корупція «породжується тіньовою економічною діяльністю, тіньові операції в економіці сприяють прояву корупції, проте саме корупція формує основу поширення та розвитку тіньової економіки, а від такого поєднання спотворюються фундаментальні засади функціонування інститутів в державі» [8, с. 154].

О. Зарічанський, аналізуючи психолого-етичну природу корупції, пише, що до «специфіки корупційних моральних вад належать такі характеристики як продажність, прагнення до особистої вигоди, користь, несправедливість, користоловство. Ці моральні дефекти особистості властиві чималій кількості людей, однак корупція виступає специфічним середовищем негативних властивостей, де перелічені вище вади певним чином легітимізуються» [20, с. 29].

Як зазначають Л. Каленіченко і Д. Слинько, «аналіз природи та сутності корупції свідчить, що це явище є об'єктивною реальністю розвитку суспільства та державності»... І повністю викоринити його у свідомості та реальному житті людей неможливо... однак такий стан речей не обумовлює «виправдання» корупції, визнання її однією з умов прийняття рішень у процесі здійснення правотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності [23, с.39].

В Україні, як свідчать експерти, «масштаби корупційних діянь є критичними і набули характеру реальної загрози національній безпеці та конституційному ладу. Корумповані відносини все більше витісняють правові, моральні відносини між людьми, з аномалії поступово перетворюються на норму поведінки» [12].

Згідно з рейтингом, опублікованим Transparency International Україна за 2022 рік отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції [21] і тепер посідає 116 місце зі 180 країн у СРІ.

Для порівняння: Молдова – 39, Угорщина — 42, Румунія — 46, Словаччина — 53, Польща – 55 бали.

І хоча за останні 10 років цей показник зріс на 8 балів, все ж таки він доволі низький, порівняно з іншими країнами. Це свідчить про те, що боротьба з корупцією в Україні навіть у воєнний час залишається першочерговим пріоритетом. Російська агресія, з одного боку, загальмувала процес боротьби з корупцією, оскільки перед суспільством і державою постала мета вистояти проти ворога, а з іншого - прискорила, про що свідчить факт виконання українською владою саме у 2022 році низки завдань щодо антикорупційної діяльності, які були визначено для інтеграції до ЄС.

Отже, як справедливо зазначають науковці, корупція є «поза правовим, негативним, соціально і політично-деструктивним, економічно дисфункціональним і морально-злякисним явищем, яке залишається внутрішнім ворогом в українському суспільстві, боротьба з яким має бути системною та безкомпромісною» [27, с. 47] .

Проаналізуємо зміст поняття «ризик».

У соціологічній енциклопедії ризик (пізньолат. *risicare* – обгинати виступ) визначається як «об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням випадковості, конфліктності, невизначеності в ситуації неминучого вибору» [25, с.316.].

У філософському словнику, нажаль, не знаходимо визначення змісту терміну «ризик» [49].

На думку Я. В. Циби, термін «ризик» походить від грецьких слів «*risikon*», «*risda*», що означає «стрімчак», «скеля», а його етимологічне коріння варто шукати у Південній Америці, оскільки саме до цього терміну апелювали південноамериканські народи, маючи на увазі підвищену небезпеку на морі. [50]

В українській мові «ризик» означає «усвідомлену можливість небезпеки, сміливий, ініціативний вчинок, дію з надією на успіх,

позитивний результат; можливість збитку або невдачі в якій-небудь справі». [50].

У психологічній науці [37], ризик розглядається у трьох взаємозалежних аспектах:

- а) як міра очікуваного неблагополуччя при неуспіху, зумовлена комплексною оцінкою ймовірності неуспіху і характеру можливих наслідків;
- б) як дія, що загрожує суб'єкту збитком (втратою);
- в) як вибір між варіантами дії: більш безпечний і більш привабливий, якщо результат останнього проблематичний і пов'язаний з можливістю несприятливих наслідків.

Економісти визначають ризик як ймовірність появи збитків або незапланованих втрат, що призводить до негативних наслідків.

Також з точки зору суб'єктивної концепції, ризик завжди суб'єктивний, «оскільки постає як оцінка людиною вчинку, як свідомий вибір з урахуванням можливих альтернатив. Суб'єктивна концепція орієнтована на дії суб'єкта, враховує усвідомлення наслідків, вибір поведінки». [55]

Основними елементами ризиків, на думку В. Кривошеїна, є наступні:

- можливість відхилення від припустимої мети, заради якої здійснюється обрана альтернатива;
- ймовірність отримання бажаного результату;
- невпевненість у досягненні поставленої мети;
- можливість несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, захворювання, смерть тощо) при здійсненні певних дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який ризикує;
- матеріальні, екологічні, морально-ідеологічні та інші втрати, пов'язані із здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи;
- очікування небезпеки, невдачі внаслідок вибору альтернати та її реалізації. [25, с. 316.].

Отже, можемо стверджувати, що в будь-якій сфері суспільства (економіка, освіта, наука, соціальна сфера, військова сфера і т.п.), ризик не змінює свій зміст,

який полягає у ймовірності появи (чи виникнення) ситуації можливої небезпеки для життєдіяльності людини (групи, спільноти, колективу, соціуму, суспільства).

Ризики бувають групові та індивідуальні, економічні і соціальні, політичні та юридичні, екологічні та підприємницькі, освітні і наукові та інші. Особливий вид ризиків – корупційні.

Розберемося у тому, що вони собою являють, у чому полягає їх зміст, сутність, які ознаки і характеристики.

Як зазначає К. Бугайчук, поняття «корупційні ризики» (КР) було запроваджено до наукового обігу із прийняттям закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII і визначає його зміст як «відповідний факт (дія, стан) який створює умови для вчинення корупційних правопорушень особами уповноваженими на виконання функцій держави та місцевого самоврядування». [11, с.39]

Ю. Дмитрієв вважає, що корупційні ризики – це «сукупність правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) осіб до скоєння корупційних правопорушень під час виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування». [15]

Фахівці Центру політико-правових реформ вважають, що корупційні ризики - це «правові, організаційні та інші фактори та причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності держави». [45]

У Національному агентстві з питань запобігання корупції (НАЗК) корупційний ризик розглядають як «ймовірність того, що відбудеться подія корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань». [40]

М. Аніщенко визначає корупційний ризик у системі державного управління – як «сукупність корупціогенних факторів (організаційних,

правових, економічних, соціальних тощо), що закладені в системі державного управління і визначають можливість скоєння корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, створюючи небезпеку негативних наслідків для життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави». [3, с.7]

Можна погодитися з М. Аніщенко, що при визначенні корупційного ризику доцільно оцінювати і корупціогенні фактори. Однак корупційний ризик може виникнути також і без наявності корупціогенних факторів, оскільки вважаємо, що головним чинником є особа, яка схильна або не схильна до корупційних дій. І нерідко буває так, що навіть в корупціогенному середовищі є люди, які протистоять корупції, намагаючись її подолати або не допустити.

5. Таким чином, узагальнюючи розглянуті тлумачення до змісту понять «корупція», «ризик» і «корупційний ризик», ми схилиємося до ствердження, що корупційний ризик (КР) – це «ймовірність виникнення корупційної (протизаконної) дії, учинку певними посадовими особами в будь-якій сфері професійної діяльності, які можуть бути потрактовані як порушення правових, етичних і соціальних норм і тягти за собою адміністративне або кримінальне покарання відповідно до законодавчих нормативів». [52, с. 165]

До основних характеристик КР, на нашу думку, доцільно віднести наступні:

- (1) бажання певних осіб отримати незаконну вигоду у будь-якій формі: матеріальній чи нематеріальній;
- (2) вірогідність порушення законодавчих вимог щодо соціальних відносин у професійній сфері;
- (3) ймовірність нанесення збитків: матеріальних чи моральних іншим особам, які «утягуються» у незаконні професійні відносини;
- (4) невпевненість посадових осіб чи підлеглих у досягненні поставленої мети у правовий спосіб;
- (5) можливість несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, звільнення з посади, притягнення до кримінальної відповідальності) при здійсненні певних дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який ризикує.

КР доцільно аналізувати з різних наукових підходів: правового, економічного, соціологічного, морально-психологічного, оскільки вони пов'язані з моральним вибором людини, яка у сфері своєї професійної діяльності завжди знаходиться у соціально-економічних та соціально-психологічних відносинах з іншими і завжди має вибір: діяти у правовому полі чи поза ним, діяти в рамках законодавчих актів чи порушувати їх, вступати чи не вступати у корупційні (поза правові) відносини для досягнення бажаних особистісних чи групових цілей?

Таким чином, з'ясувавши зміст та основні характеристики КР, розглянемо основні підходи до їх класифікації.

1.2. Класифікація корупційних ризиків

У науковій, зокрема правовій та управлінській літературі, знаходимо різноманітні підходи до тлумачення КР, критерії їх класифікації та характеристики.

Загальну класифікацію та каталог КР знаходимо на Антикорупційному порталі НАЗК.

Перший критерій – це сфера виникнення та розповсюдження корупційних ризиків, зокрема виділяються наступні: місцеве самоврядування; освіта; земельні відносини; гуманітарна допомога; соціальне забезпечення; інфраструктура, див. рис.1.1. [24].

Другий критерій – види професійної діяльності, які можуть спричинити КР. До них відносяться:

1. Публічні закупівлі, які є характерними для всіх органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які здійснюють закупівлі, зокрема:

- КР під час планування закупівель, формування тендерної документації;

- КР обрання процедури закупівлі;
- КР укладення прямих договорів;
- КР при проведенні оцінки тендерних пропозицій;
- КР на етапі укладення та виконання договору;
- КР закупівлі для протидії пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19).

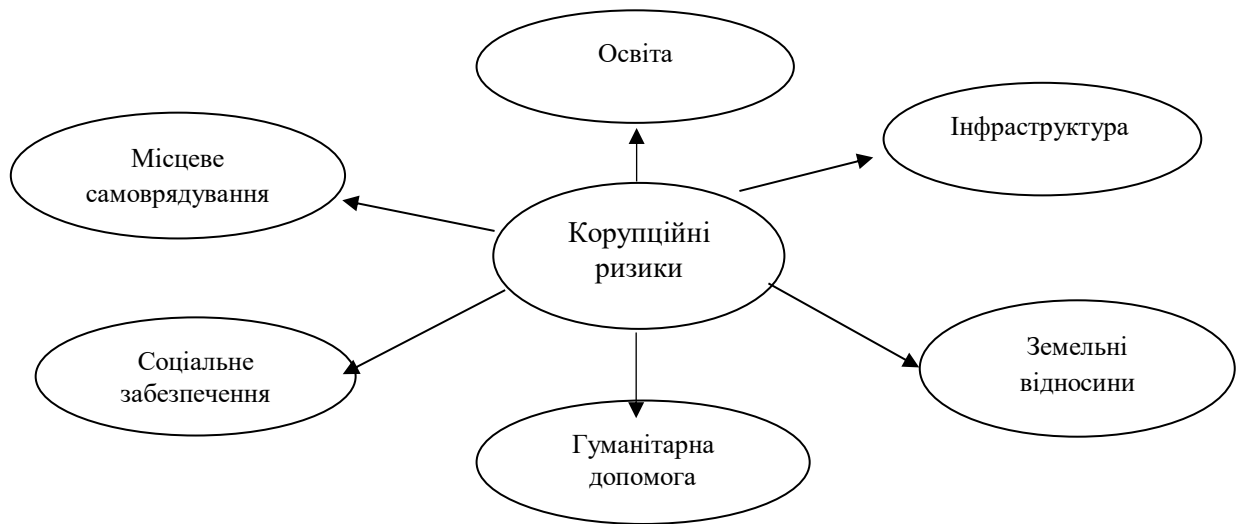

Рис.1.1 - Сфери виникнення та розповсюдження корупційних ризиків

2. Управління персоналом.

1. Державний нагляд та контроль. [24]

Фахівці Міністерства юстиції у діяльності держслужбовців виокремлюють такий критерій, як поширеність, за яким КР поділяють на:

- недобросовісність державних службовців;
- виникнення конфлікту інтересів;
- безконтрольність з боку керівництва,;
- наявність дискреційних повноважень. [26]

Правознавець К. Бугайчук поділяє КР на:

а) інституційні, що негативно впливають на поведінку державного службовця, перетворюючи її на корупційну, та усунення яких належить до компетенції адміністративного органу, в якому працює (або який очолює) такий службовець;

б) загальносистемні (або зовнішні), що пов'язані із загальними недоліками створення та функціонування публічної адміністрації, аналізуються лише в частині рівня корупції при підготовці, прийнятті та виконанні управлінських рішень. [11, с. 39] І хоча він не виокремлює критерій, за яким здійснюється цей розподіл, на нашу думку, це може бути секторність розповсюдження КР.

Більш детальну класифікацію КР в залежності від різноманітних критеріїв та видів корупції, пропонує український науковець Ю. Дмитрієв, він виділяє наступні види КР:

1) за факторами виникнення:

- зовнішні - можуть бути обумовлені різними чинниками (правові, політичні, економічні, соціальні тощо) та пов'язані із загальними недоліками функціонування системи державного управління;

- внутрішні - безпосередньо пов'язані з діяльністю органу державного управління: неформальний характер відносин службовців (безконтрольність підлеглих з боку керівництва; використання посадовими особами широкого кола дискреційних повноважень при прийнятті рішень та вчиненні управлінських дій тощо).

2) Залежно від факторів, що лежать в основі корупційного ризику:

- ризику обумовлені факторами організаційного характеру;
- ризику обумовлені факторами правового характеру;
- ризику обумовлені факторами економічного характеру;
- ризику обумовлені факторами соціального характеру;
- ризику обумовлені факторами політичного характеру.

3) Залежно від кола суб'єктів корупційних відносин:

- ризику у верхівкових органах державного управління;
- ризику у низових органах державного управління;
- ризику у вертикалі влади: від низової до верхньої.

4) Залежно від характеру взаємодії між суб'єктами корупційних відносин:

- децентралізовані (кожен суб'єкт діє на власний розсуд та за власною ініціативою, а відносини носять хаотичний характер);

- централізовані «знизу вверху» (взаємодія суб'єктів корупційних відносин носить пряму підпорядкованість).

5) За сферами державного управління:

- ризики у сфері фінансового управління;
- ризики у сфері управління майном;
- ризики у сфері освіти;
- ризики у сфері соціального захисту населення та ін.

б) За характером державних повноважень, що покладені в основу корупційного ризику:

- ризики пов'язані з повноваженнями щодо видачі (анулюванні, зупиненні) дозвільних документів;

- ризики пов'язані з повноваженнями щодо здійснення державного нагляду та контролю;

- ризики пов'язані з повноваженнями щодо розпорядження бюджетними коштами, проведенням тендерних процедур та іншими фінансовими повноваженнями;

- ризики пов'язані з повноваженнями щодо управління майном та наданням адміністративних послуг;

- ризики пов'язані з використанням процесуальних повноважень та розпорядженням інформацією з обмеженим доступом тощо.

7) Залежно від форми корупційної дії:

- хабарництво;
- зловживання службовим становищем;
- незаконна участь у підприємницькій діяльності;
- незаконний лобізм;
- протекціонізм тощо. [15, с. 129]

Отже, у науковій літературі існують різні підходи до класифікації КР, які представлено у підрозділі. Однак варто зазначити, що ця класифікація не є вичерпною, вона досліджується і удосконалюється.

Оскільки предметом магістерської роботи є оцінювання КР в системі освіти, з'ясуємо, які види КР виявлено в цій сфері в Україні.

1.3. Корупційні ризики в системі вищої освіти: види і чинники

Система освіти є однією з найбільш уразливих для корупції сфер життєдіяльності суспільства.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) спільно з Програмою «U-LEAD з Європою» презентували результати дослідження «Стратегічний аналіз КР у дошкільній та загальній середній освіті», який вони здійснили у 2022 р.

У документі детально описано 35 корупційних ризиків у чотирьох основних процесах управління загальною середньою та дошкільною освітою. Серед них: фінансування; призначення керівників; адміністрування; освітній процес.

Окремо фахівці проаналізували корупціогенні фактори у 10 нормативно-правових актах, які регулюють цю сферу. [2]

Між тим у ЗВО, КР продовжують значно зростати. Це пов'язано з тим, що вступ до ЗВО і навчання в них завжди було бажаним для більшості реальних та потенційних абітурієнтів, а рівень знань не завжди був достатнім для того, щоб вступити до ЗВО, оскільки кількість бюджетних місць завжди обмежено. Більш того, навчання у ЗВО є доволі складним і напруженим, тож не всі студенти можуть своєчасно виконувати завдання та успішно складати заліки/ іспити, а відтак їм вигідніше заплатити викладачам, які заохочують практику «продажу заліків та іспитів», ніж по декілька разів перездавати.

Коли Україна розпочала свій шлях до Європейської інтеграції, значно активізувала діяльність правових громадських та освітніх організацій щодо організації та проведення досліджень, які спрямовані на виявлення корупції та корупційних ризиків. Так, наприклад, Асоціація юридичних клінік України з червня 2021 по лютий 2022 р. впроваджувала проєкт «Антикорупційний комплаєнс у ЗВО: від визначення ризиків до їх подолання». Одним із напрямів проєкту був пошук та формування каталогу найбільш типових КР у вищій освіті.

Для цього дослідницька група проєкту:

а) аналізувала відкриті джерела (реєстри (судові, реєстри НАЗК, системи Prozorro та ін.), інформацію зі ЗМІ, соціальних мереж, попередні національні та іноземні дослідження КР у вищій освіті);

б) проводила загальнонаціональне опитування студентів закладів вищої освіти з усієї України;

в) здійснювала поглиблений моніторинг та оцінювання КР у п'яти пілотних закладах вищої освіти за адаптованою Методологією, що розроблена Національним агентством з питань запобігання корупції. [46]

Експерти у результаті дослідження сформувавши перелік 55 КР у чотирьох основних сферах організації вищої школи: навчальний процес, наукова діяльність, адміністративна діяльність та партнерство ЗВО із зовнішніми партнерами, так званими стейкхолдерами.

Разом з тим, на дослідження, було визначено 25 найголовніших корупційних ризиків, які мають місце у ЗВО в Україні.

Корупційні ризики у освітньому процесі:

Ризик 1. Зловживання під час проведення вступних випробувань.

Ризик 2. Зловживання співробітників університетів, пов'язані зі вступом іноземців.

Ризик 3. Посередництво у наборі іноземних студентів.

Ризик 4. Зловживання під час складання академічної різниці.

Ризик 5. Вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки.

Ризик 6. Залучення посередників для отримання неправомірної вигоди під час оцінювання студентів (курсантів).

Ризик 7. Нав'язування власних розробок (посібників) як умови позитивного оцінювання.

Ризик 8. Використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників.

Ризик 9. Зловживання, пов'язані із написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт.

Ризик 10. Зловживання службовим становищем у формі сексуальних домагань з боку викладачів чи адміністрації університету за позитивні оцінки чи протекторат («сексторція»).

Корупційні ризики у науковій діяльності:

Ризик 11. Зловживання при вступі та навчанні в аспірантурі (докторантурі).

Ризик 12. Надання неправомірної вигоди за складання іспитів в аспірантурі.

Ризик 13. Маніпуляції під час формування збірників наукових статей.

Корупційні ризики у адмініструванні ЗВО:

Ризик 14. Фальсифікація результатів під час проведення конкурсу на вакантні посади ЗВО.

Ризик 15. Зловживання при призначенні премій або інших виплат стимулюючого характеру.

Ризик 16. Зловживання при поселенні студентів та співробітників у гуртожитки.

Ризик 17. Неправомірна передача земельних ділянок ЗВО у користування третім особам або ж під незаконні забудови.

Ризик 18. Неправомірна здача в оренду майна ЗВО.

Ризик 19. Умисна закупівля непотрібних товарів.

Ризик 20. Неправомірний вплив на процес закупівлі шляхом співпраці з контрагентами поза межами тендерних процесів.

Ризик 21. Зловживання повноваженнями з метою примусу учасників освітнього процесу купувати платні послуги виключно в університеті.

Ризик 22. Вимагання сплати благодійних внесків.

Ризик 23. Тиск на активних студентів та викладачів.

Корупційні ризики у партнерстві (взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами):

Ризик 24. Зловживання владним становищем / політичним статусом для тиску на представників ЗВО.

Ризик 25. Залучення учасників освітнього процесу до політичної агітації та виборчого процесу на користь певних політичних діячів (партій). [53]

Цей реєстр КР в ЗВО, здійснений фахівцями, дає доволі ясне уявлення про можливі зловживання у ЗВО, про укорінення корупційних схем і дій, які існують десятиліттями у деяких ЗВО України. Вони можуть бути прихованими, але набувати постійних практик і примушення здобувачів освіти залучатися до них.

Як справедливо зазначає В. Мельченко, «чинниками чи джерелом корупції вищих навчальних закладах виступають не тільки керівництво навчального закладу, викладацький персонал, а й студенти з батьками. Між всіма цими суб'єктами можуть сформуватися «ненормативні відносини» – це стосунки, що суперечать посадовим інструкціям робітників вузу, моральним нормам суспільства, а також нормам законодавства. У таких відносинах можливі такі прояви корупції: підношення, побори, фаворитизм через хабарництво, так званий «блат». [29, с. 41]

Щодо авторських міркувань: чому у вищій школі (де формуються моральні цінності і навчаються високо розвинуті професіонали) існує корупція? На основі аналізу літератури та проведеного дослідження, виділяємо, як мінімум, декілька причин.

Перша – радянська спадщина, коли державне фінансування ЗВО провокувало керівників удаватися до певних корупційних махінацій за умов залучення до них усієї владної вертикалі. «Розбазарювання» державних коштів за тих часів було звичайним явищем, яке згодом трансформувалося у звичку і в

часи незалежності України. Позбутися звичок – важка справа, тим більше, що серед очільників ЗВО залишилося чимало «виходців з радянських часів».

Друга – недостатня оплата праці науково-педагогічних працівників, яка після розпаду Радянського Союзу була у декілька разів нижча, ніж працівників, наприклад, банків, промислових підприємств, підприємців. Розуміючи це, чимало керівників, викладачів і працівників ЗВО не цуралися так званої гуманітарної і спонсорської допомоги, яка нерідко виливалася у великі суми хабарів.

Третя - відсутність правової відповідальності за корупційні дії, які були розповсюдженими в усіх гілках влади і особливо у судовій. Принцип «усі беруть, чому я не можу взяти за свою роботу?» став доволі розповсюдженим у ЗВО.

Четверта – безпринципність та низький рівень моральності певної частини працівників ЗВО та студентів їх батьків призвів до того, що сформувалася певна частина викладачів, які примушували студентів платити за заліки та екзамени і здобувачів освіти, яким вигідніше було заплатити, ніж вивчити великий обсяг дисциплінарного матеріалу. Особливо це вплинуло на підготовку наукових кадрів, коли здобувачі хотіли мати наукові ступені, але здібностей для написання дисертацій у них не вистачало, проте були гроші, за які вони і купували свої дисертації, а відтак й наукові ступені.

Економістка О. Пищуліна, досліджуючи особливості боротьби з корупцією у сфері вищої освіти, стверджує, що вона має економічне підґрунтя, оскільки вища освіта стає привілеєм людей, як правило, забезпечених, а відтак причинами корупції є наступні:

- недостатня зарплатня викладачів;
- рівень викладання: якщо предмет викладається цікаво, викладач захоплений своєю роботою і його праця гідно оплачується, то там таке явище, як корупція, просто не виникає;

- форма навчання: контрактна форма є менш корумпованою, оскільки бюджетна форма, на думку експертів, дає широке поле для розвитку корупції, особливо існуюча практика давання хабарів при вступі, оскільки це обходиться дешевше, ніж оплата контрактної форми навчання;

- сама ЗВО: коли молода людина збирається вступити до ЗВО, її батьки гарячково починають думати, кому б дати хабар за одержання гарантії вступу для своєї дитини;

- дефіцит (у випадку системи освіти): здібних вчителів, шкіл, вузів, місць на популярні спеціальності;

- монополія - наприклад, право оцінювати знання школою, приймати вступні іспити у вузі, а не за його межами;

- фетишизація оцінки («на п'ятірку в нас моляться діти й батьки як на божка, а вчителі з цього мають вигоду»). [36, с.113-114]

Чинники, що впливають на виникнення корупції у освітніх закладах, В. І. Мельченко, поділяє на три групи:

1) об'єктивні мотиви: недостатнє фінансування (низька заробітна плата у працівників освітніх закладів), обмежена кількість місць для вступу випускників до вузу за затребуваними на ринку праці спеціальностями (в першу чергу, на бюджетну форму навчання); недосконалість законів, що спрямовані на боротьбу з хабарництвом;

2) суб'єктивні фактори: стан апатії у викладачів, їх розчарування розбіжності фактичного проходження навчального процесу з теоретичним (ускладненість проведення лекцій та практичних занять), який ще й не дає їм достатньої матеріальної винагороди за старанну працю; відсутність пошани до викладачів із боку студентів та їх батьків; принципове замовчання студентами вищих навчальних закладів випадків корупційної оборудки;

3) об'єктивно-суб'єктивні мотиви: після влаштування на роботу у ЗВО викладачу не уникнути витрат, які деякі робітники закладів освіти ладні компенсувати шляхом вимагання хабаря; недосконалі соціальні та правові гарантії захисту серед освітян. [29, с. 40].

Таким чином, корупційні ризики в ЗВО мають місце у навчальному процесі, в науковій діяльності, адмініструванні, роботі із стейкхолдерами. Основними причинами їх виникнення є об'єктивні та суб'єктивні чинники, як правило, пов'язані: з традиціями радянської спадщини, розповсюдженням корупції у всіх сферах діяльності, недостатньою правовою системою та особистісними якостями працівників ЗВО і здобувачів освіти.

Висновки до Розділу 1

У першому розділі виконано наступні наукові завдання: розглянуто теоретико-методологічні засади корупційних ризиків, зокрема з'ясовано їхній зміст, основні характеристики, основні елементи, здійснено їхню класифікацію; виявлено основні корупційні ризики, що мають місце в ЗВО та окреслено їхні причини.

Для розуміння змісту поняття «корупційні ризики», з'ясовано зміст таких понять як «корупція» і «ризик», проаналізовано визначення, які подано у науковій літературі і сформовано авторське визначення корупційного ризику як «ймовірності виникнення корупційної (протизаконної) дії, учинку певними посадовими особами в будь-якій сфері професійної діяльності, які можуть бути потрактовані як порушення правових, етичних і соціальних норм і тягти за собою адміністративне або кримінальне покарання відповідно до законодавчих нормативів».

Виявлено основні характеристики корупційних ризиків, до яких віднесено:

- (1) бажання певних осіб отримати незаконну вигоду у будь-якій формі: матеріальній чи нематеріальній;
- (2) вірогідність порушення законодавчих вимог щодо соціальних відносин у професійній сфері;

(3) ймовірність нанесення збитків: матеріальних чи моральних іншим особам, які «утягуються» у незаконні професійні відносини;

(4) невпевненість посадових осіб чи підлеглих у досягненні поставленої мети у правовий спосіб; можливість несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, звільнення з посади, притягнення до кримінальної відповідальності) при здійсненні певних дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який ризикує.

На основі аналітичного опрацювання наукових джерел виявлено, що у правознавчій, соціологічній, управлінській літературі не існує єдиної системи критеріїв до їх класифікації. Найбільш запитуваними є наступні критерії: сфера виникнення та розповсюдження КР (місцеве самоврядування; освіта; земельні відносини; гуманітарна допомога; соціальне забезпечення; інфраструктура); види професійної діяльності (судова система, освітня, медична, регіонального самоврядування, публічні закупівлі, управління персоналом. Державний нагляд і контроль тощо); фактори виникнення; характер взаємодії між суб'єктами корупційних відносин; державні повноваження; форми корупційної дії та інші.

Оскільки предметом дослідження є оцінювання КР у ЗВО, то у розділі з'ясовано їх сфери і види, а також причини, які їх породжують.

Так, визначено, що основними сферами, в яких існують корупційні ризики в ЗВО є наступні: освітній процес, наукова діяльність, адміністрування і робота та контакти із стейкхолдерами.

Породжують корупцію і КР у ЗВО:

об'єктивні (спадок радянської системи, розповсюдженість корупції в країні, недостатня діяльність правоохоронних органів щодо покарання за корупційні дії, недостатньо дієва правова система та інші);

суб'єктивні (безпринципність працівників та здобувачів ЗВО, аморальність, відсутність почуття професійної честі та гідності, незадоволеність оплатою праці тощо) чинники.

На основі отриманих даних у наступному розділі розглянемо методологію оцінювання КР у ЗВО.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ЯК БАЗОВИЙ ЕТАП УПРАВЛІННЯ КОРУПЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Оцінювання корупційних ризиків у закладах вищої освіти: мета, завдання, етапи, критерії

Корупція як злоякісне соціальне явище потребує системної комплексної роботи по її викоріненню в усіх сферах суспільного життя. Ця робота повинна здійснюватися на основі законодавчих актів та правових запобіжників. Важливим запобіжником антикорупційної діяльності є оцінювання корупційних ризиків, методологія якого потребує фахової розробки та експертизи.

Як зазначає М. Аніщенко, «при формулюванні антикорупційної політики міжнародні організації та уряди багатьох країн приділяють дедалі більшу увагу можливим підходам щодо управління корупційними ризиками, що призначено для створення ефективного попереджувального механізму протидії корупції та для забезпечення відповідності розроблюваних антикорупційних заходів реальним корупційним схемам в конкретній країні. Разом з тим відсутня єдина методологія, яка дозволила б здійснювати систематичне управління корупційними ризиками». [3, с. 10] Не можна не погодитися з його твердженням, оскільки ця думка була озвучена у січні 2023 р. (дата виходу статті), а проєкт Методології управління корупційними ризиками був оприлюднений на сайті НАЗК ще у 2021 році. Однак він так і не затверджений остаточно.

Отже, на сайті НАЗК знаходимо Проєкт Методології управління корупційними ризиками, датований 19 листопада 2021 р., в якому розділ III присвячено оцінюванню корупційних ризиків. [41]

Так, в даній Методології фахівці НАЗК мету оцінювання КР вбачають як «встановлення ймовірності вчинення корупційних та пов'язаних з

корупцією правопорушень працівниками організацій, встановлення причин, умов та наслідків можливого вчинення таких правопорушень, а також аналіз ефективності існуючих заходів контролю, спрямованих на запобігання реалізації корупційних ризиків».

Основними етапами оцінювання КР в Методології [41] названо наступні:

- 1) підготовка до оцінювання корупційних ризиків;
- 2) дослідження контексту організації та визначення обсягу оцінювання корупційних ризиків;
- 3) ідентифікація корупційних ризиків;
- 4) аналіз корупційних ризиків;
- 5) визначення рівнів корупційних ризиків

У Методології [41] також детально описується зміст кожного етапу, вимоги до його здійснення і чинники, що забезпечують процес оцінювання корупційних ризиків. Фахівці однієї з обласних військових адміністрацій підкреслюють, що принципами Методології є:

- наголошення на важливості лідерської позиції керівника органу у впровадженні управління корупційними ризиками;
- визначення ролі кожного учасника цього процесу;
- надання практичних порад з оцінювання КР (прикладі плану оцінювання ризиків та підготовки антикорупційної програми, форм анкетування внутрішніх та зовнішніх заінтересованих сторін тощо);
- розмежування корупційного ризику від джерела корупційного ризику;
- визначення принципів за якими мають розроблятися заходи з мінімізації корупційних ризиків;
- наведення класифікації джерел корупційних ризиків;
- пояснення зв'язку оцінювання КР з підготовкою антикорупційної програми;
- встановлення вимоги до змісту антикорупційної програми, порядку її прийняття, процедур моніторингу, оцінки виконання та перегляду антикорупційної програми;

– пояснення процедури публічного обговорення антикорупційної програми.

У Методології оцінювання КР у діяльності органів влади визначено, що: «ідентифікація корупційних ризиків, зокрема, проводиться шляхом виявлення чинників КР у нормативно-правових актах» [42, стаття 256.].

Звісно, що законодавча основа є обов'язковою для того, щоб проаналізувати можливість потенційної корупції та оцінити її наслідки.

Між тим, існують і наукові оцінки, відповідно до яких проводяться моніторинги щодо потенційних корупціонерів.

У 2021 р. група українських юристів-науковців в рамках Програми USAID «Нове правосуддя» провели дослідження на предмет комплексної оцінки КР у системі правничої освіти України. [7]

Програма ґрунтує свою діяльність на здобутках Проєкту USAID «Справедливе правосуддя» і використовує його досягнення для координації тісної співпраці з українськими партнерами, проєктами USAID, Урядом США та іншими міжнародних донорськими організаціями в Україні. Серед іншого, результати дослідження поглибили розуміння корупційних ризиків, стимулів та засобів під час підготовки майбутніх фахівців-юристів.

Методологія оцінювання корупційних ризиків, яку автори застосовували у дослідженні ВЗО, в яких готують фахівців-юристів, спиралася на джерела та методи аналізу інформації, що були необхідні для виконання окреслених вище завдань та включала наступні етапи і дослідницькі інструменти.

1-й етап. Огляд українських та іноземних публікацій, результатів соціологічних досліджень, який мав дати відповіді на два питання:

- які можливі корупційні ризики існують у вищій освіті?

- яка оцінка сприйняття учасниками освітнього процесу та населенням України ступеня корумпованості вищої (зокрема юридичної) освіти України?

2-й етап. Розробка контрольного переліку основних корупційних ризиків, що можуть проявлятися в процесі здобуття вищої освіти в Україні.

3-й етап. Отримання статистичної інформації щодо підготовки правників, яке було опрацьовано на основі даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО).

4-й етап. Формування вибірки для дослідження. З метою більш глибокого дослідження антикорупційної політики і заходів із запобігання корупції в декількох правничих школах України розроблено методологію відбору таких шкіл. За цією методикою було попередньо визначено близько 50 ЗВО, юридичні факультети яких становлять потенційний інтерес у контексті цього дослідження.

В основу відбору ЗВО для проведення дослідження було закладено критерії: масштабу закладу освіти й кількості здобувачів освіти, які навчаються за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право»; територіального розташування ЗВО; форми власності; сфери підпорядкування та «специфічності» місця юридичного факультету в системі і структурі університету.

5-й етап. Експертам у галузі освіти (представникам МОН України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Асоціації правників) було запропоновано з розширеної матриці ЗВО визначити ті, які, на їхню думку, повинні бути обрані для дослідження. Крім того, експерти враховували результати Єдиного фахового вступного випробування випускників, кількість структурних підрозділів, відкритість і повноту інформації на офіційних сайтах університетів.

6-й етап. Було вивчено інформацію та документи, доступні на їх офіційних сайтах, зокрема: антикорупційну програму; звіт про оцінку корупційних ризиків; інформацію про уповноважену особу з питань запобігання корупції; персональний склад комісії з питань запобігання і виявлення корупції; інформацію про канали повідомлення про можливі факти корупції; Положення про академічну доброчесність; інформацію щодо проведених заходів з питань

запобігання корупції; інформацію щодо порядку поселення у студентські гуртожитки.

7-й етап. Отримання додаткової інформації, відсутньої на офіційних сайтах ЗВО.

8-й етап. Організація серії напівструктурованих онлайн-інтерв'ю з представниками ЗВО, які обіймають такі посади: проректор ЗВО; уповноважений ЗВО з питань запобігання корупції; декан юридичного факультету; завідувач кафедри правових дисциплін; викладач кафедри правових дисциплін; очільник органу студентського самоврядування юридичного факультету; відповідальний секретар приймальної комісії.

9-й етап. Проведення опитування щодо якості юридичної освіти в Україні серед студентів.

10-й етап. Обробка результатів дослідження, підготовка звіту та розробка рекомендацій. [7, с. 5]

У Антикоруptionній програмі МОН України також представлено методологію оцінювання корупційних ризиків, яка включає:

1-й етап: ідентифікація КР та їх опис, яка проводиться шляхом дослідження (аналізу) зовнішнього та внутрішнього середовища МОН на предмет виявлення чинників КР у нормативно-правових актах і організаційно-управлінській діяльності МОН.

2-й етап: оцінка наявних корупційних ризиків;

3-й етап: виявлення чинників КР та можливих наслідків корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією;

4-й етап: розробка пропозицій щодо заходів із усунення (мінімізації) рівня виявлених корупційних ризиків;

5-й етап: моніторинг корупційних ризиків. [4]

2.2. Програма соціологічного дослідження корупційних ризиків у закладах вищої освіти: методологія та методика

Для оцінювання КР у ЗВО необхідно розробити Програму дослідження за науковими вимогами. В основу даної магістерській покладено соціологічне дослідження, адже вважаємо його найбільш ефективним для виконання поставленого завдання. Тож далі зосередимося на вимогах до його проведення.

Як зазначають соціологи, програма соціологічного дослідження – це виклад основних принципів, теорії і методології дослідження, його процедури і організації.

З урахуванням такого розуміння програми вона виконує в соціологічному дослідженні три основні функції:

методологічну (визначення наукової проблеми, цілей, завдань і принципів дослідження);

методичну (розробка загального логічного плану дослідження);

організаційну (поділ соціологічної праці, контроль над послідовністю проведення основних етапів дослідження).

Структура програми включає два розділи:

1) методологічний – формулювання проблеми; визначення мети і завдань дослідження; виявлення об'єкта і предмета дослідження; інтерпретація основних понять; попередній системний аналіз об'єкта дослідження; висування гіпотез (робочих і наукових);

2) методичний – побудова вибірки; розробка основних процедур збору і аналізу вихідних даних; стратегічний план дослідження. [43, с. 244]

Соціологи детально визначають процес розробки програми та її структурних складових. Користуючись їхніми рекомендаціями, розробимо авторську Програму соціологічного дослідження КР у ЗВО, яка має наступну структуру, рис. 3.2

Рис. 3.2 - Структура програми соціологічного дослідження КР у ЗВО

Грунтуючись на визначеній структурі, розробимо Програму соціологічного дослідження КР у ЗВО.

Методологічна частина

Формулювання проблеми. Соціальна проблема полягає у тому, що корупційні дії окремих працівників українських ЗВО дискредитують діяльність усієї ЗВО в цілому і зводять нанівець прагнення прогресивної її частини до залучення в європейську освітню спільноту.

Хабарі, оплата за заліки та екзамени знижують якість освіти та підготовки молодих фахівців, знецінюють професіональні характеристики та моральні якості НПП. Неправомірне збагачення окремих керівників ЗВО за рахунок використання службового положення, запровадження різноманітних фінансових схем призводить до «розбазарювання»

державних коштів, погіршення матеріально-технічної бази університетів і врешті-решт до зниження рівня їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Тому дослідження КР у ЗВО є актуальним і своєчасним, незважаючи на складнощі і труднощі, які постали перед українським суспільством.

Визначення мети і завдань дослідження.

Основною метою соціологічного дослідження є оцінювання стану корупції, наявності КР та запобігання їм в українських ЗВО в умовах російсько-української війни.

Завдання дослідження уточнюють мету і полягають у наступному:

1. З'ясувати, як розуміють корупційні дії НПП і здобувачі вищої освіти?
2. З'ясувати, як розуміють НПП і здобувачі вищої освіти неправомірну вигоду.
3. З'ясувати, як розуміють НПП і здобувачі вищої освіти академічну доброчесність.
4. Виявити рівень знань НПП і здобувачів вищої освіти з антикорупційним законодавством?
5. З'ясувати, чи знайомі НПП і здобувачі вищої освіти з Антикорупційною програмою ВЗО?
6. З'ясувати, чи стикалися НПП і здобувачі вищої освіти з фактами корупції у ЗВО?
7. Визначити, як ставляться НПП і здобувачі вищої освіти до гонорарів в «конвертах», оплаті за заліки та екзамени?
8. Виявити ставлення НПП і здобувачів вищої освіти до тих колег, які отримують оплату за свою роботу у конвертах?
9. З'ясувати, які потенційні корупційні ризики існують в ЗВО на думку НПП і здобувачів вищої освіти?
10. Виявити причини корупційних діянь та КР у ЗВО.
11. Виявити оцінку НПП і здобувачами вищої освіти діяльності ректорату ЗВО щодо запобігання корупційних ризиків.

12. Виявити оцінку НПП і здобувачами вищої освіти діяльності МОН України ЗВО щодо запобігання корупційних ризиків.

13. Виявити знання НПП і здобувачів вищої освіти про покарання у разі виявлення їх корупційних дій та учинків.

14. З'ясувати думку НПП і здобувачів вищої освіти щодо найбільш ефективних методів запобігання корупційним ризикам.

Виявлення об'єкта і предмета дослідження.

У соціологічному дослідженні, яке проводиться за тематикою магістерської роботи, об'єктом виступають НПП ЗВО та здобувачі вищої освіти, а предметом – їхні оцінні судження щодо наявності корупції та КР у ЗВО.

Інтерпретація основних понять. Розуміння змісту термінів, які будуть використовуватися у інструментарії соціологічного дослідження необхідні для того, щоб правильно поставити питання і отримати необхідну і правдиву інформацію щодо поставлених завдань. Тож уточнімо найважливіші терміни і поняття, які будуть використано у соціологічному дослідженні.

ЗВО – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей. [17]

НПП – це особи, які за основним місцем роботи у ЗВО провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. [17]

Здобувачі вищої освіти – особи, які навчаються у ЗВО на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації. [17]

Академічна доброчесність - сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього

процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. [17]

Корупція – «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей». [18]

Корупційні ризики – ймовірність виникнення корупційної (протизаконної) дії, учинку певними посадовими особами в будь-якій сфері професійної діяльності, які можуть бути потрактовані як порушення правових, етичних і соціальних норм і тягти за собою адміністративне або кримінальне покарання відповідно до законодавчих нормативів.

Корупційне правопорушення – «діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність». [18]

Антикорупційне законодавство – сукупність законодавчо-нормативних актів та документів, у яких визначаються ознаки корупційних діянь та покарання за їх здійснення, а також структура та завдання державних органів, які здійснюють правовий контроль за процесом запобігання корупції у діяльності державних та приватних установ і організацій.

Антикорупційна програма – документ, у якому передбачається:

- визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також з виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми;

- оцінка КР у діяльності органу, установи, організації, причини, що їх породжують та умови, що їм сприяють;
- заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси;
- навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування;
- процедури щодо моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм;
- інші спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням заходи. [18]

Корупційні діяння:

- а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості;
- б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством. [18]

Неправомірна вигода - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав. [18]

Попередній системний аналіз об'єкта дослідження включає визначення соціальних показників, за допомогою яких можна буде проаналізувати оцінні судження НПП і здобувачів вищої освіти стан корупції, наявність КР та запобігання їм у ЗВО.

Основними соціальними показниками об'єкта соціологічного дослідження є наступні:

1. Розуміння НПП і здобувачами вищої освіти корупційних діянь.
2. Розуміння НПП і здобувачами вищої освіти змісту неправомірної вигоди.
3. Розуміння НПП і здобувачами вищої освіти змісту академічної доброчесності.
4. Рівень знань НПП і здобувачів вищої освіти про антикорупційне законодавство.
5. Рівень знань НПП і здобувачів вищої освіти з Антикорупційною програмою ЗВО.
6. Оцінювання НПП і здобувачів вищої освіти рівня корупції (відомих їм фактів) у ЗВО?
7. Ставлення НПП і здобувачів вищої освіти до гонорарів в «конвертах», оплаті за заліки та екзамени.
8. Ставлення НПП і здобувачів вищої освіти до тих колег, які отримують оплату за свою роботу у конвертах.
9. Оцінювання НПП і здобувачами вищої освіти існування потенційних корупційних ризики у ЗВО.
10. Думка НПП і здобувачів вищої освіти про причини корупційних дій та КР у ЗВО.
11. Оцінювання НПП і здобувачами вищої освіти діяльності ректорату ЗВО щодо запобігання корупційних ризиків.
12. Оцінювання НПП і здобувачами вищої освіти діяльності МОН України ЗВО щодо запобігання корупційних ризиків.
13. Знання НПП і здобувачів вищої освіти про покарання у разі виявлення їх корупційних діянь та учинків.
14. Оцінювання НПП і здобувачів вищої освіти найбільш ефективних методів запобігання корупційним ризикам.

Висування гіпотез (робочих і наукових).

Основна робоча гіпотеза полягає у наступному: більшість НПП і здобувачів вищої освіти (51%+) вважають, що корупцію як вкрай негативне явище ще не вдалося викоринити з ЗВО і переконані у тому, що система оцінювання КР у ЗВО та антикорупційна діяльність повинні набути системного характеру.

Додаткові гіпотези:

1. Значна частина НПП і здобувачів вищої освіти стикалися з фактами корупції у ЗВО останніми роками.
2. Третина НПП і здобувачів вищої освіти не дуже добре ознайомлені з антикорупційним законодавством.
3. Більшість НПП і здобувачів вищої освіти переконані у тому, що причини корупції у ЗВО пов'язані з загальною економічною ситуацією в країні і низькою заробітною платою працівників закладів освіти.
4. Більшість НПП і здобувачів вищої освіти позитивно оцінюють наявність КР у ЗВО в умовах війни.
5. Значна частина НПП і здобувачів вищої освіти вважають, що рівень корупції у ЗВО залежить від моральних якостей ректорату та посадових осіб МОН України.

Методична частина

Побудова вибірки. Як зазначає І. В. Піголенко, вибірка в соціологічному дослідженні виникла як альтернатива суцільному опитуванню - відбору, в процесі якого всі одиниці сукупності піддаються обстеженню або всі об'єкти репрезентації переходять на наступний рівень відбору і стосується сукупності статистичних одиниць, відібраних за певними правилами з генеральної сукупності, для проведення статистичного спостереження, і самого процесу відбору одиниць

спостереження. Технологія, способи і методи такого відбору визначають тип вибірки. [35]

Вибірка повинна бути репрезентативною, тобто пропорційно відображати (моделювати) основні характеристики генеральної сукупності.

Побудова вибірки при підготовці соціологічного дослідження зводиться до розв'язання трьох основних проблем:

- 1) визначення обсягу вибірки — кількості опитаних осіб для одержання якісної інформації;
- 2) визначення типу вибірки — побудова конкретної схеми процедури відбору;
- 3) оцінка якості вибірки — визначення ймовірності та міри точності, з якими результати опитування вибіркової сукупності можна переносити на ту чи іншу частину населення. [35]

Оскільки передбачається проведення пілотажного Google-опитування, то вибірка опитування є: випадкова за спрямованим відбором «першого зустрічного», тобто того респондента, який самостійно залучиться до опитування. Обсяг вибірки – необмежений, мінімальна кількість респондентів – 100 осіб.

Вибір методів.

Метод (з гр. – «шлях до чого-небудь», у ширшому розумінні — шлях, спосіб дослідження) — це спосіб, сукупність прийомів і процедур практичного і теоретичного пізнання дійсності, технологічний принцип вивчення об'єкта. Як зазначає, І.З. Танчин, методи — це «правила, за допомогою яких здійснюється дослідницька діяльність, вони мають бути стандартними й однозначними; якщо немає стандартизації й однозначності — немає правил, а немає правил — немає методу; немає методу — немає логіки». При зборі первинних даних використовують чотири основних методи, кожен з яких має по два основних різновиди: опитування (анкетування та інтерв'ювання), аналіз документів (якісний і кількісний (контент-аналіз), спостереження (невключене і включене), експеримент (природній і штучний). [44, с.224]

У нашому дослідженні ми плануємо використати Google-опитування, яке стало досить популярним останніми роками.

Google Forms — це безкоштовний інструмент для збирання інформації за допомогою опитувань, форм зворотного зв'язку й тестування. Гугл-форми дозволяють використовувати різні типи запитань — від простих текстових і числових полів до складних шкал і сіток.

Сервіс Google Forms має низку переваг:

- використання: опитування не потрібно завантажувати, пересилати у вигляді файлу респондентам, а їм — знову відправляти відповіді;
- унікальність дизайну: можна використовувати галерею шаблонів або власні зображення;
- доступність: форма зберігається на Google Диску, тож вона доступна з різних пристроїв;
- адаптивність: є можливість створювати, переглядати, редагувати форму на мобільних пристроях без втрати функціональності;
- ефективні налаштування доступу: доступне редагування сумісно з членами команди;
- зручність аналізу: результати опитування автоматично формуються у вигляді таблиць та графіків. [22]

Розробка інструментарію. Основним інструментарієм дослідження є соціологічна анкета, яка розробляється відповідно до вимог, що ставляться дослідником для вирішення завдань соціологічного опитування.

Соціологічна анкета – це об'єднана єдиним дослідницьким задумом система питань, спрямованих на виявлення думок і оцінок респондентів і одержання від них інформації про соціальні факти, явища, процеси. Анкета має чітку структуру і складається з декількох частин.

Перша – вступна, являє собою безпосереднє звернення до респондента. У ній коротко говориться про цілі і завдання дослідження, підкреслюється його значення, повідомляється про те, як будуть використані результати.

Тут же наводяться правила заповнення анкети і обов'язково гарантується анонімність відповідей.

Вступна частина – це налаштування респондента на співпрацю, від якого багато в чому залежить якість заповнення і ступінь повернення анкети.

Друга частина анкети – основна.

Вона містить питання (блоки питань), спрямовані на одержання необхідної інформації. Оскільки анкета переслідує кілька завдань, то краще, якщо кожному з них буде відповідати свій блок питань.

Спочатку рекомендується поставити «контактні» питання – прості, дохідливі, розраховані викликати інтерес, розташувати респондента до активного заповнення анкети. Це можуть бути питання про конкретні ситуації, факти. Потім наводяться більш складні питання на виявлення мотивів, установок, думок, оцінок.

У заключній (третій) частині анкети – так званій паспортичці (зрідка вона міститься на самому початку) – з'ясовуються соціально-демографічні характеристики опитуваних: стать, вік, родинний стан, освіта, соціальне походження, професія, місце навчання або роботи. На закінчення виражається подяка респонденту за заповнення анкети (у ряді випадків це робиться у вступній частині). [43, с. 254-255]

Тож, на основі завдань і соціальних показників, розробимо Анкету для опитування науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти, додаток А.

Висновки до Розділу 2

У розділі 2 визначено методологію та методіку оцінювання КР як базового етапу в управлінні КР у ЗВО.

На основі аналізу Проєкту Методології управління корупційними ризиками, яка представлена на сайті НАЗК, Антикорупційної програми МОН України, а

також результатів дослідження КР у сфері вищої правничої освіти, яка здійснена групою українських науковців у межах Проєкту USAID «Справедливе правосуддя» (2021), нами визначено методологію оцінювання КР в системі вищої освіти, яка включає наступні етапи:

1-й етап: складання переліку можливих корупційних ризиків,

2-й етап: збирання статистичної інформації про склад працівників у ЗВО;

3-й етап: аналіз документації, яка спрямована на антикорупційну діяльність,

4-й етап: опитування науково-педагогічних працівників та представників ректоратів університетів щодо КР у ЗВО;

5-й етап: опитування студентів щодо фактів корупції у вищих навчальних закладах;

6-й етап: обробка отриманої статистичної інформації та результатів опитувань;

7-й етап: оцінка корупційних ризиків, підготовка звітів та розробка рекомендацій щодо запобігання корупційним ризикам.

Саме таку методологію ми застосовували у нашій магістерській роботі.

У розділі також подано розроблену програму соціологічного дослідження оціночного судження працівників ЗВО та здобувачів стосовно наявності корупційних ризиків, корупційних діянь і шляхів запобігання їм.

Дана програма соціологічного опитування може бути використана у будь-якому ЗВО для оцінювання антикорупційної діяльності управлінських кадрів освітніми закладами.

Програма соціологічного дослідження є невід'ємною складовою оцінювання наявності і КР, і корупційних діянь у ЗВО. Вона складається з методологічної та методичної частин, інструментарію (анкети) для опитування, яка може бути застосована як у Google-формах, так у процесі очного анкетування працівників ЗВО та здобувачів закладів освіти.

РОЗДІЛ 3.

ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ КОРУПЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Управління корупційними ризиками на прикладі реалізації антикорупційної програми: досвід КПІ ім. Ігоря Сікорського

В Україні у довоєнний період активізувалася робота по боротьбі з корупцією в усіх сферах життєдіяльності суспільства, особливо у сферах державної служби, освіти, медицини та будівництва. Це стало можливим, завдяки створенню спеціальних антикорупційних установ, до структури яких входять наступні:

1. Національна рада з питань антикорупційної політики – консультативно-дорадчий орган при Президентові України, який надає рекомендації щодо напрямів розвитку антикорупційної політики України. Її очолює голова, який призначається Президентом України, виконавчим секретарем за посадою є Заступник Глави Адміністрації Президента України, до відання якого віднесено питання протидії корупції. [47]

2. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) - державний правоохоронний орган, який виявляє, припиняє, розслідує і розкриває корупційні правопорушення і запобігає вчиненню нових. Його завданням є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені високопосадовцями - особами (наприклад, Президентом України, народними депутатами, Прем'єр-Міністром України, міністрами, прокурорами, суддями тощо), уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці. НАБУ утворено Президентом України 16 квітня 2015 р. на чолі з директором Артемом Ситником. [19]

3. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – центральний колегіальний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом (склад - 5 осіб), який забезпечує формування та реалізацію державної

антикорупційної політики, формує правила попередження корупції і підвищення прозорості публічного сектору. НАЗК створюється КМУ і йому ж підвітне, а відповідає і підконтрольне перед ВРУ. Воно є правомочним з моменту призначення більше половини його загального кількісного складу. КМУ ухвалив рішення про створення НАЗК 18 березня 2015 р. [33]

4. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) — самостійний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України, який створюється Генеральним прокурором України, який визначає його структуру, і йому підпорядковується безпосереднього її керівник. САП створена Наказом Генерального прокурора Віктора Шокіна від 22 вересня 2015 р. [18]

5. Державне бюро розслідувань (ДБР) - новий орган, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. Йому переходять функції досудового розслідування від прокуратури, а за прокуратурою залишається функція нагляду. Створення ДБР передбачалося у Перехідних положеннях Конституції України ще у 1996 р., однак відповідний закон про його створення ВРУ прийняла 12 листопада 2015 р. [18]

6. Вищий антикорупційний суд (ВАКС) - це постійно діючий вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України, у якому утворюється Апеляційна палата, що має окремого голову, приміщення, фінансування та секретаріат. [18]

Завдання ВАКС - здійснення правосуддя з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. ВАКС утворений відповідно до судової реформи 2016 р. Його діяльність розпочалася 5 вересня 2019 р. [16]

Така велика кількість антикорупційних органів, створення яких припадає на 2015-2016 рр. повинна була б забезпечити активну боротьбу з

корупцією в Україні і запобігання їй у діяльності органів державної влади та інших установах і організаціях. Між тим їх діяльність довгий час гальмувалася то пролонгацією виборів очільників цих органів, то їх недостатньою вимогливістю та відповідальністю, то тиском на ці органи та їх членів з боку посадовців вищих щаблів влади. Вважаємо, що до повномасштабного вторгнення РФ, майже упродовж 5-6 років ефективність практично усіх антикорупційних органів була недостатньо ефективною. Виявлені факти корупції та їх суб'єкти так і не були засудженими тому, що знаходили можливості відкупитися або вийти під заставу, а їх кримінальні справи закривалися за недостатністю доказів. Як приклад можна навести гучну справу про розслідування корупції в «Укроборонпромі», кінцеві результати якої так і невідомі громадськості.

Дж. Вотерхауза (кореспондента ВВС в Україні) зазначає, що «до повномасштабного вторгнення РФ в лютому 2022 р. західні союзники, такі як ЄС і США, не були задоволені темпами зусиль Києва у боротьбі з корупцією. Отримання Україною мільярдів доларів військової, гуманітарної та фінансової допомоги передбачають відповідальність і контроль. Наявність корупції збільшує ймовірність того, що гроші потраплять у чужі руки». [13]

Зрозуміло, що наявність антикорупційних органів сама по собі не забезпечує системну боротьбу з корупцією, оскільки потрібна відповідна нормативно-законодавча база і антикорупційна програма, яка б включала в себе мету, засоби, об'єкти, суб'єкти, інструменти, етапи боротьби з корупцією.

На сайті НАЗК є пояснення, що антикорупційна програма – це «документ, виконання якого сприяє формуванню негативного ставлення працівників державних органів та юридичних осіб до корупції. Він визначає правила, стандарти і процедури щодо виявлення, протидії та запобігання корупції. Національне агентство координує та надає методичну допомогу державним органам, органам місцевого самоврядування у підготовці та виконанні їхніх антикорупційних програм». [6]

Між тим, антикорупційна стратегія та антикорупційна політика визначається ЗУ «Про запобігання корупції» [18], зокрема:

- у ст. 18 зазначається, що «засади державної антикорупційної політики на відповідний період визначаються ВРУ в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом»;

- у ст. 18.1, що «державна антикорупційна програма з виконання Антикорупційної стратегії визначає заходи, спрямовані на реалізацію Антикорупційної стратегії, які є обов'язковими для виконання державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, визначеними виконавцями таких заходів»;

- у ст.18.2 чітко визначено процес здійснення координації реалізації Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії;

- у ст.18.3 – особливості моніторингу та оцінки ефективності реалізації державної антикорупційної політики;

- у ст.18. 4 окреслено інформаційну систему моніторингу реалізації державної антикорупційної політики.

На сайті НАЗК також зазначено, що органи влади та юридичні особи повинні ухвалювати свої антикорупційні програми відповідно до статті 19 ЗУ «Про запобігання корупції». [18]

Зокрема визначаються ті суб'єкти влади, які повинні розробляти, приймати та виконувати антикорупційні програми, до них віднесено:

- міністерства (20)
- центральні органи виконавчої влади (55)
- державні органи сфер безпеки, судової, правоохоронної діяльності (19)
- інші органи, державні цільові фонди (20)
- обласні державні адміністрації (24)
- обласні ради (25).

Чітко визначено також, що Антикорупційна програма юридичної особи є «ключовим елементом антикорупційної комплаєнс-системи та

комплексом правил, стандартів і процедур, спрямованих на зменшення впливу корупції у діяльності юридичної особи... заснована на нульовій терпимості до корупції, є основою для сталого розвитку юридичної особи та її корпоративної культури». [6]

У ст.19 ЗУ «Про запобігання корупції» [18], чітко зазначено, що Антикорупційні програми приймаються обов'язково в Адміністрації Президента України, Апараті ВРУ, Секретаріаті КМУ, Секретаріаті Уповноваженого ВРУ з прав людини, Офісі Генерального прокурора, СБУ, міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації, державні цільові фонди - шляхом затвердження їх керівниками; Апараті Ради національної безпеки і оборони України - шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України; Національному банку України - шляхом затвердження Правлінням банку;

Рахунковій палаті, Центральній виборчій комісії, Вищій раді правосуддя, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних радах, Київській та Севастопольській міських радах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим - шляхом затвердження їх рішеннями. [18]

Звісно, що кожна державна установа чи юридична особа не може на свій розсуд чи розуміння розробляти та видумувати зміст Антикорупційної програми. Для цього існують спеціальні законодавчі та нормативні вимоги і вони також визначаються ЗУ «Про запобігання корупції». Так, у ст.19. названого Закону підкреслено, що Антикорупційні програми повинні передбачати:

- визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також з виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми;

- оцінку КР у діяльності органу, установи, організації, причини, що їх породжують та умови, що їм сприяють;

- заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси;
- навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування;
- процедури щодо моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм;
- інші спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням заходи. [18]

Саме на таких засадах і розробляються Антикорупційні програми і в МОН України, і у ЗВО.

Відповідно до пункту 2 статті 62, антикорупційна програма в обов'язковому порядку затверджується керівниками юридичних осіб, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень.

ЗВО – є юридичними особами публічного права та можуть бути учасниками процедур закупівель, що тягне за собою обов'язковість укладання антикорупційної програми. Також ЗВО приймають участь у міжнародній діяльності, а стандарти антикорупційного комплаєнсу вимагають наявності політик запобігання корупції. [18]

Антикорупційна програма МОН на 2021 – 2023 рр. розроблена відповідно до статті 19 ЗУ «Про запобігання корупції» з урахуванням Методології оцінювання КР у діяльності органів влади і затверджена відповідними органами.

Її метою є:

- 1) забезпечення дотримання вимог антикорупційного законодавства шляхом реалізації засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у сфері освіти і науки та заходів, спрямованих на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням;

2) запровадження комплексу додаткових заходів щодо запобігання та протидії корупції, розроблених з урахуванням ідентифікованих корупційних ризиків, задля мінімізації КР у діяльності МОН, закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, що належать до сфери управління МОН. [4]

Антикорупційні програми для ЗВО було розроблено з урахуванням усіх законодавчих вимог та нормативних документів, зокрема МОН України. Акредитації спеціальностей, які провадять експерти НАЗЯВО обов'язково включають у свою експертизу перевірку діяльності ЗВО щодо боротьби та протидії корупції.

Тобто, в Україні у кожному ЗВО, відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» розроблено і ухвалено Антикорупційні програми.

Розглянемо загальні засади Антикорупційної програми на прикладі КПІ ім. Ігоря Сікорського (далі Університет), в якому проведено значну роботу щодо запобігання корупції.

Так, на офіційному сайті Університету розміщено спеціальні сторінки (рубрики):

1. Антикорупційні заходи.
2. Повідомлення про прояви корупції.
3. Антикорупційна програма.
4. Антикорупційне законодавство. [5]

Слоган сайту: «Корупція – це зловживання довіреною владою для приватної вигоди» Transparency International», який визначає місію антикорупційної діяльності університетського колективу.

Проаналізуємо інформаційний контент сайту Університету, на якому висвітлено антикорупційну діяльність.

Уповноважена особа з питань запобігання та виявлення корупції в Університеті – Яна Цимбаленко (доцент кафедри теорії та практики управління), посадові обов'язки якої визначено нормативно-законодавчими актами.

Рубрика «Антикорупційні заходи».

Станом на 01.12.2023 р. у цій рубриці було подано наступну оперативну інформацію:

1. Оголошення про добір на 5 вакансій в НАЗК.
2. Повідомлення про онлайн-зустріч з відповідальними секретарями приймальних комісій.
3. Вхідження суб'єкта декларування до керівних, ревізійних чи наглядових органів організацій.
4. Конфлікт інтересів: що це таке і чому його не можна допускати?
5. НАЗК запустило інформаційну систему моніторингу реалізації державної антикорупційної політики.
6. Декларування роботи за сумісництвом.
7. Декларування боргів.
8. Нова редакція Антикорупційної програми як підґрунтя подальшої розбудови антикорупційної політики університету.
9. Серія навчальних модулів з протидії корупції в Україні.

Як бачимо, інформація носить різнобічний характер: новини про діяльність НАЗК, пошук нових працівників, робота з представниками приймальних комісій, роз'яснювальна інформаційна робота щодо конфліктів інтересів та боргових зобов'язань.

Отже, можемо зазначити, що сайт наповнений актуальною та змістовною інформацією, що свідчить про системність та обґрунтованість роботи його авторів та редакторів.

Наступний розділ антикорупційної інформації це «Повідомлення про прояви корупції» з посиланнями для надсилання звернень та повідомлень про факти корупції чи ймовірність реалізації корупційних ризиків.

Зокрема зазначено, що «Інформація про прояви корупції з боку посадових осіб та працівників ВНЗ може бути повідомлена декількома способами:

- 1) шляхом повідомлення в Телеграм (посилання <https://t.me/AnticorKPI>)

- 2) електронним листом на email: anticor@kpi.ua;
- 3) Письмовим листом: 03056, м. Київ, пр. Перемоги, 37.

Вся отримана інформація розглядається та перевіряється згідно з чинним законодавством. За результатами розгляду вживаються відповідні заходи, приймаються певні міри, надаються зворотні відповіді.

Ознайомитися з інформацією можна на вкладці «Інформація для викривачів». Там же вказано канали повідомлень, графік прийому та години їх роботи (24/7). [5]

Отже, якщо особа стикається з фактами зловживання владними повноваженнями у ЗВО, то для повідомлення про це вона має змогу використати мінімум 3 канали зв'язку з уповноваженою особою (упродовж доби, незалежно від часу дня чи ночі).

Третя рубрика – це «Антикорупційна програма».

На сторінці зазначено, що КПІ ім. Ігоря Сікорського - один із перших в Україні ЗВО, конференція трудового колективу якого прийняла власну Антикорупційну програму у 2015 р., що дало поштовх подальшому розвитку антикорупційної політики університету.

Антикорупційна програма 2015 р. передбачила норми, які згодом 10 грудня 2021 р. були визначені у типовій антикорупційній програмі, яку затвердило НАЗК.

20 червня 2022 року Антикорупційну стратегію ухвалила ВРУ, а уряд затвердив Антикорупційну програму на період до 2025 р.

Конференція трудового колективу Університету (після громадського обговорення) 20 квітня 2023 р. підтримала нову редакцію Антикорупційної програми університету.

Як зазначила уповноважена особа з питань запобігання та виявлення корупції, «Водночас слід зауважити, що в цьому напрямі в університеті було зроблено вже доволі багато. Результати систематичних опитувань студентів і викладачів щодо проявів корупції в університеті свідчать, що КПІ ім. Ігоря Сікорського загалом є університетом, вільним від цих негативних проявів. Проте

позитивні результати опитувань серед спільноти КППшників не повинні стати підставою для гальмування розвитку антикорупційної політики в університеті. Навпаки, процес професіоналізації антикорупційної діяльності має бути піднесений на новий рівень. Ідея доброчесності та антикорупції повинна стати метою та візією сталого розвитку університету на довгострокову перспективу.

Залучення студентів і працівників до антикорупційної діяльності не лише в університеті, а й у галузі освіти загалом є кроком до розвитку та активізації громадянського суспільства. А залучення до антикорупційної діяльності інтелекту нації є запорукою становлення України як рівної серед розвинених країн світу». [51]

У преамбулі Антикорупційної програми зазначається, що «цією Антикорупційною програмою КПП ім. Ігоря Сікорського (далі - Університет), усвідомлюючи відповідальність за утвердження цінностей верховенства права та доброчесності, прагнучи забезпечувати свій сталий розвиток, дбаючи про власну ділову репутацію, для заохочення використання добросовісної практики, а також в інтересах, зокрема, але не виключно, своїх засновників, працівників, ділових партнерів, клієнтів проголошує, що його засновники, органи управління, посадові особи та працівники у своїй діяльності, а також у правовідносинах із діловими партнерами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими юридичними та фізичними особами керуються принципом нульової толерантності до корупції у будь-яких її формах та проявах і вживають (вживатимуть) всіх заходів щодо запобігання, виявлення та протидії корупції, передбачених законодавством, та цією Програмою. Університет заявляє про свою принципову позицію та засуджує корупцію як незаконний та неетичний спосіб ведення діяльності». [5]

Структура Антикорупційної програми має наступну структуру:

1. Загальні положення.
2. Терміни, які вживаються в антикорупційній програмі.

3. Мета антикорупційної програми.
4. Принципи антикорупційної програми.
5. Антикорупційні заходи, що проводить університет під час здійснення господарської діяльності.
6. Норми професійної етики працівників університету.
7. Обов'язки працівників університету у зв'язку із запобіганням і протидією корупції у діяльності університету.
8. Правовий статус, права і обов'язки уповноваженого.
9. Порядок регулярного звітування уповноваженого перед ректором університету.
10. Моніторинг та контроль за дотриманням антикорупційної програми.
11. Умови конфіденційності інформування уповноваженого працівниками про факти підбурення їх до вчинення корупційного правопорушення або про вчинені іншими працівниками чи особами корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень. Захист працівників, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції.
12. Інформування уповноваженого працівниками університету про виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів, порядок врегулювання виявленого конфлікту інтересів.
13. Проведення індивідуального консультування уповноваженим працівників університету з питання антикорупційних стандартів та процедур, проведення підвищення їх кваліфікації у сфері запобігання і протидії корупції.
14. Порядок проведення періодичного підвищення кваліфікації працівників університету у сфері запобігання і протидії корупції.
15. Вжиття заходів реагування щодо виявлених фактів корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень в університеті.
16. Порядок внесення змін до антикорупційної програми.

Важливо зазначити, що мета Антикорупційної програми полягає у тому, щоб не допустити в Університеті корупції, хабарництва, проводити роз'яснювальну роботу серед працівників та студентів щодо принципів і вимог

антикорупційної діяльності, мінімізувати корупційні ризики, тобто повністю реалізувати державну політику щодо подолання корупції та недопущення КР у стінах Університету.

Таким чином, на сайті Університету інформативний контент щодо проведення антикорупційної діяльності посідає чільне місце, він представлений і Антикорупційною програмою, і Антикорупційним законодавством, а також важливими контактами з уповноваженою особою, яка є відповідальною за здійснення та реалізацію Антикорупційної програми в Університеті, у обов'язки якої не тільки виявлення фактів корупції, але й оцінювання КР у освітньому середовищі Університету.

Тож Антикорупційна Програма є найважливішим важелем управління КР у ЗВО, оскільки її реалізація дозволяє не тільки своєчасно виявляти та ліквідувати джерела корупційних діянь, але й оцінювати наявність корупційних ризиків, виявляти їх причини і управляти процесом запобігання їм.

3.2. Емпірична верифікація причин і видів корупційних ризиків у закладах вищої освіти

Невід'ємною складовою процесу управління КР у ЗВО є проведення соціологічних опитувань, які дають загальне уявлення про корупційний фон у ЗВО і дозволяють верифікувати причини та наслідки корупційних ризиків.

На основі розробленої Програми соціологічного дослідження, яку подано у підрозділі 2.1, було проведено пілотажне Google-опитування, у якому взяли участь 240 осіб (працівники і здобувачі освіти наступних ЗВО: «Київського національного університету імені Тараса Шевченка», КПІ ім. Ігоря Сікорського, «Запорізького національного університету», «Хмельницького університету управління та права ім. Л. Юзькова»,

«Криворізького державного педагогічного університету», «Харківського національного університету імені В. М. Каразіна»).

Період опитування 01 жовтня - 10 листопада 2023 р. Зазначимо, що вибірка дослідження носила стихійний характер, а саме пілотажне дослідження. Хоча вибірка нерепрезентативна, вважаємо, що загальні тенденції щодо проблеми нашого дослідження, виявити цілком реально.

Отже презентуємо основні результати соціологічного опитування.

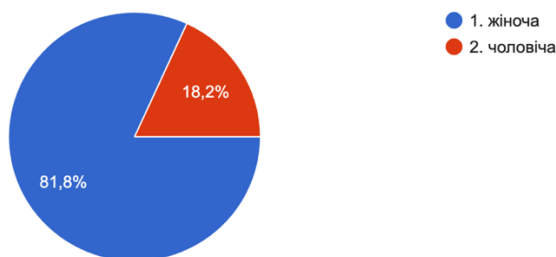

Рисунок 3.1 - Розподіл респондентів за статтю

Завданням магістерського дослідження було з'ясування думки респондентів про їх обізнаність стосовно наявності фактів корупції у ЗВО України, див. рисунки 3.2 та 3.3

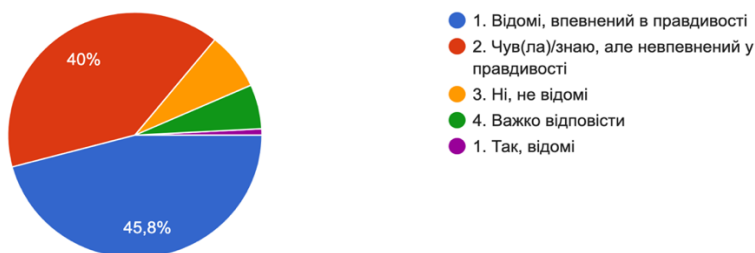

Рисунок 3.2 - Розподіл відповідей на запитання: «Скажіть, будь ласка, чи відомі вам взагалі факти корупції у ЗВО України?»

Як бачимо, майже половина респондентів (45,5%) відповіли, що їм відомі факти корупції в українських ЗВО і вони впевнені у їх правдивості.

Майже 40% респондентів чули про такі факти, але невпевнені у їхній правдивості.

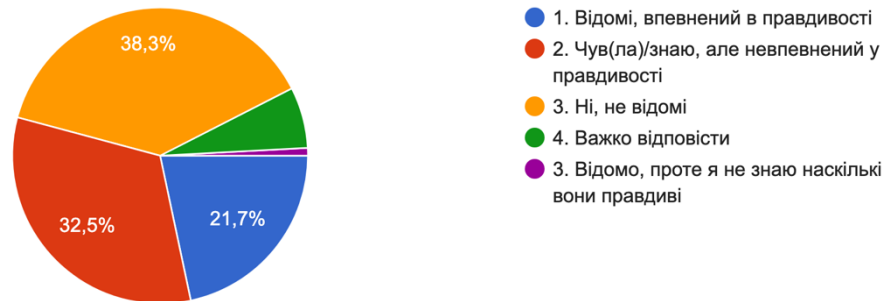

Рисунок 3.3 - Розподіл відповідей на запитання «Скажіть, будь ласка, чи відомо вам про факти корупції зокрема у вашому ЗВО?»

Кожний п'ятий опитаний (21,7%) також стверджує, що йому відомі факти корупції у їхньому ЗВО і вони упевнені у їх правдивості, кожний третій (32,5%) – чув про факти корупції, але невпевнений у їх правдивості і 38,5% опитаних відповіли, що їм не відомі такі факти.

Між тим практично усі респонденти підтвердили, що у ЗВО, в яких вони працюють або навчаються, існують потенційні корупційні ризики.

Оскільки респондентам дозволялося обирати по декілька видів корупційних ризиків, то сума відповідей перевищує 100%.

У ході опитування також вдалося виявити потенційні корупційні ризики в українських ЗВО, та на основі результатів опитування було створено їхній рейтинг (див. табл. 3.1)

Таблиця 3.1 - Рейтинг потенційних КР у ЗВО України на основі результатів пілотажного соціологічного опитування

№	Вид потенційного корупційного ризику	% до кількості респондентів n=260
1	Нав'язування власних розробок/посібників як умови позитивного оцінювання	36,7%
2	Вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки	27,5%
3	Тиск на активних студентів та викладачів	21,7%
4	Зловживання, що пов'язані з написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт	20,0%
5	Використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників	19,2%
6	Умисна закупівля непотрібних товарів	19,2%
7	Зловживання при поселенні студентів та співробітників у гуртожитки	15,8%
8	Залучення учасників освітнього процесу до політичної агітації та виборчого процесу на користь певних політичних діячів (партій)	15%
9	Зловживання під час проведення вступних випробувань	14,2%
10	Зловживання під час складання академічної різниці	13,3%
11	Зловживання владним становищем/політичним статусом для тиску на представників ЗВО	12,5%
12	Зловживання при призначенні премій або інших виплат стимулюючого характеру	11,7%
13	Вимагання сплати благодійних внесків	10,8%
14	Залучення посередників для отримання неправомірної вигоди під час оцінювання студентів (курсантів)	10,8%
15	Неправомірна здача в оренду майна ЗВО	8,3%
16	Фальсифікація результатів під час проведення конкурсу на вакантні посади ЗВО	8,3%

17	Зловживання при вступі та навчанні в аспірантурі (докторантурі). Надання неправомірної вигоди за складання іспитів в аспірантурі. Маніпуляції під час формування збірників наукових статей	7,5%
18	Неправомірний вплив на процес закупівлі шляхом співпраці з контрагентами поза межами тендерних процесів	7,5%
19	Зловживання службовим становищем у формі сексуальних домагань з боку викладачів чи адміністрації університету за позитивні оцінки чи протекторат («сексторція»)	6,7%
20	Неправомірна передача земельних ділянок ЗВО у користування третім особам або ж під незаконні забудови	5,8%
21	Посередництво працівників ЗВО у наборі іноземних студентів	5,8%
22	Зловживання повноваженнями з метою примусу учасників освітнього процесу купувати платні послуги виключно в університеті	5%

Як бачимо, найбільше потенційних корупційних ризиків існує у освітньому процесі, і домінуючими серед них є: нав'язування власних розробок (посібників) як умови позитивного оцінювання (36,7% опитаних), вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки (27,5%), зловживання, пов'язані із написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт (20,0%).

Існують потенційні ризики і в управлінні персоналом, зокрема: тиск на активних студентів та викладачів (21,7%), використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників (19,2%) та інші.

Поданий у таблиці 3.1 рейтинг потенційних КР у ЗВО свідчить про необхідність їх упередження. Однак для того, щоб розуміти, як запобігати корупційним ризикам, потрібно чітко розуміти і причини їхньої появи.

Саме тому, у соціологічному опитуванні ставилося завдання з'ясувати думку респондентів щодо причин корупційних діянь та ймовірності реалізації КР у ЗВО.

На основі отриманих результатів опитування побудуємо рейтинг причин, які на думку опитаних, породжують корупційні діяння та корупційні ризики, див. табл. 3.2.

Таблиця 3.2 - Рейтинг причин, що породжують корупційні діяння та корупційні ризики у ЗВО (на основі результатів опитування)

№	Причини, що породжують корупційні діяння та корупційні ризики у ЗВО	% до кількості опитаних n=260
1.	Низька заробітна плата у працівників ЗВО	70,0%
2.	Культ оцінки - прагнення отримати вищий бал при недостатньому рівні знань	55,8%
3.	Небажання учасників освітнього процесу (з різних причин) повідомляти про відомі випадки корупції	45,8%
4.	Принципове замовчування студентами про випадки корупції у ЗВО	43,3%
5.	Отримання оцінок без зайвих зусиль/відвідування внаслідок безпринципності та/або низького рівня моральності певних працівників ЗВО або студентів та їхніх батьків (які за них «просять»)	42,5%
6.	Досвід радянської спадщини, коли державне фінансування провокувало керівний склад ЗВО вдаватися до певних корупційних махінацій	41,7%
7.	Обмежена кількість місць на бюджетну форму навчання	35,8%
8.	Відсутність належної правової відповідальності за корупційні дії	35,8%
9.	Недосконалість законів, що спрямовані на боротьбу з корупцією	30%
10.	Ускладненість роботи викладачів бюрократичними вимогами МОН	29, 2%
11.	Стан професійного вигорання у викладачів	28,3%
12.	Недосконалі соціальні та правові гарантії захисту серед освітян	28,3%
13.	Незнання повного переліку корупційних діянь та ризиків в освітній сфері	20,8%

14.	Відсутність локального моніторингу за освітнім процесом, наприклад: камери спостереження, скриньки довіри, анонімні опитування та ін.	20,8%
15.	Правова необізнаність про наслідки вчинення корупційних діянь у ЗВО	18,3%
16.	Відсутність пошани до викладачів із боку студентів та їх батьків -	11,7%

Результати опитування, які наведено у таблиці 3.2 наявно свідчать про те, що 5-ма Тор-причинами корупційних діянь у ЗВО, на думку опитаних є:

- 1) низька заробітна плата викладачів - 70,0% опитаних;
- 2) культ оцінки - прагнення отримати вищий бал при недостатньому рівні знань - 55,8%;
- 3) небажання учасників освітнього процесу (з різних на то причин) повідомляти про відомі випадки корупції - 45,8%;
- 4) принципове замовчування студентами про випадки корупції у ЗВО – 43,3%;
- 5) отримання оцінок без зайвих зусиль/відвідування внаслідок безпринципності та/або низького рівня моральності певних працівників ЗВО або студентів та їхніх батьків (які за них "просять") - 42,5%.

Одним із важливих завдань соціологічного опитування було з'ясування оцінки ефективності діяльності адміністрації ЗВО щодо запобігання корупційним ризикам, рисунок 3.4

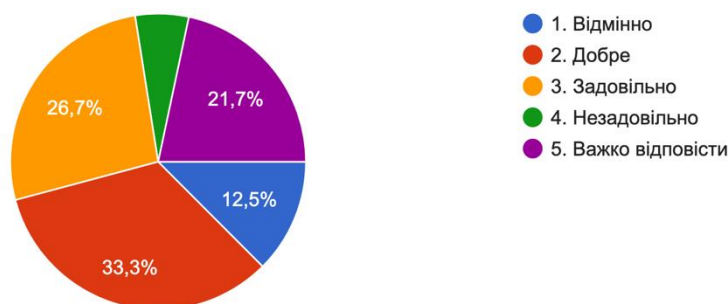

Рисунок 3. 4 - Оцінка респондентами ефективності діяльності адміністрації ЗВО, в якому вони працюють чи навчаються, щодо запобігання корупційним ризикам

Як видно з діаграми, рис. 3.4, на відмінно оцінили діяльність адміністрації ЗВО щодо запобігання корупційним ризикам тільки 12,5% респондентів, на добре – 33,3%, на задовільно – 27,7%.

Тільки 4,8% опитаних зазначили, що діяльність адміністрації незадовільна. Однак майже кожний п'ятий не зміг відповісти на це запитання.

Тож можна зробити висновок, що адміністрації ЗВО прагнуть запобігати корупційним ризикам, однак недостатньо ефективно.

Більш критичними виявилися оцінки респондентів щодо ефективності діяльності МОН України щодо запобігання корупційним ризикам, рисунок 3.5

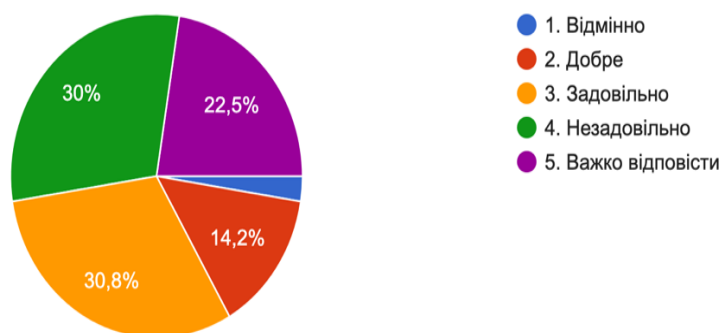

Рисунок 3.5 - Оцінка респондентами ефективності діяльності МОН України щодо запобігання корупційним ризикам

Всього 2,5 % опитаних оцінили ефективність діяльності МОН щодо запобігання корупційним ризикам в ЗНО на відмінно, натомість – 30% опитаних вважають її незадовільною, на добре оцінюють тільки 14,2% і на задовільно – 30,8%. Майже третина не змогли дати відповідь на це запитання.

Тобто, на думку більшості опитаних, робота адміністрацій ЗВО щодо запобігання корупційним ризикам є більш ефективною, ніж діяльність МОН

України. Це дає можливість припустити, що МОН не є прикладом для освітян у боротьбі з корупцією в ЗВО і в усякому випадку ефективність діяльності чиновників може бути значно більшою.

У ході опитування респондентам пропонувалося оцінити рівень своєї обізнаності щодо правової відповідальності у разі виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності.

Сподіватися на абсолютно щирі відповіді важко, між тим, більш-менш зрозумілі відповіді отримано, див. рисунок 3.6

Рисунок 3.6 - Оцінка респондентами рівня своєї обізнаності щодо правової відповідальності у разі виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності.

Як видно з діаграми на рисунку 3.6, тільки один з 5 респондентів вважає, що рівень його обізнаності щодо правової відповідальності у разі виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності є відмінним і він цілком задоволений цим, ще один з 5 – обізнаний добре, проте хотів би знати більше, 17,5% опитаних – обізнані задовільно, 23% респондентів – необізнані, але половина з них не чинить корупційних дій, а інші хотіли би знати більше.

В цілому можна сказати, що приблизно до 64% опитаних хотіли би покращити свій рівень обізнаності щодо правової відповідальності у разі

виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності, що більшою мірою стосується здобувачів освіти.

Звісно, що складовою обізнаності респондентів з методами протидії корупції є їх ознайомлення з Антикорупційною програмою, яка прийнята в усіх ЗВО, див. рисунок 3.7).

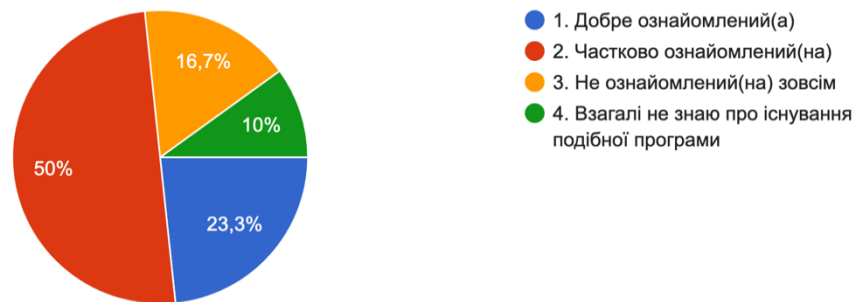

Рисунок 3.7 - Рівень обізнаності респондентів з Антикорупційною програмою, яка ухвалена в їхньому ЗВО

Дані на діаграмі свідчать про те, що тільки кожний четвертий опитаний добре ознайомлений, половина – частково ознайомлені, 16,7% - не ознайомлені зовсім, а кожний десятий – взагалі не знає про існування подібної програми. Отримані результати прямо вказують на те, що у ЗВО не проведено достатньої просвітницької чи ознайомчої роботи про мету, завдання і зміст Антикорупційної програми, яка прийнята у освітньому закладі.

Суголосним попередньому питанню було питання для респондентів щодо того, чи ознайомлені вони із загальною процедурою повідомлення про факти корупції у їхньому ЗВО, див. рисунок 3.8.

Рисунок 3.8 - Розподіл відповідей на запитання «Чи ознайомлені ви із загальною процедурою повідомлення про факти корупції у вашому ЗВО?»

З діаграми видно, що 35% (третина) респондентів або не ознайомлені з подібною процедурою, або взагалі не знають про її існування. Частково ознайомлені – 40,8%, а добре ознайомлені – 24,2% опитаних.

Отже розглянуті відповіді респондентів свідчать про те, що практично третина опитаних працівників і здобувачів ЗВО недостатньо ознайомлені ані з Антикорупційними програмами, які прийнято в закладах їхньої праці, ані з процедурами повідомлення про факти корупції, за умови їх виявлення.

Головною метою соціологічного дослідження було отримання відповідей респондентів щодо найбільш ефективних шляхів упередження КР. Тому, для отримання відповідей респондентам було задано таке запитання: «Оберіть усі прийнятні методи, які з вашої точки зору, були б найбільш ефективними для запобігання корупційній діяльності?». Оскільки надавалась можливість обрати декілька варіантів відповіді, сума балів перебільшує 100%, див. табл. 3.3

Таблиця 3.3 - Простий розподіл відповідей респондентів щодо найбільш ефективних методів запобігання корупційної діяльності у ЗВО

№ п/ч	Методи запобігання корупційній діяльності	% до кількості респондентів n=260
1.	Посилення правової відповідальності всіх учасників освітнього процесу	58,7%
2.	Оприлюднення фактів корупційних діянь освітян	54,5%
3.	Запровадження в освітньо-науковий процес новітніх інформаційних технологій, що унеможливають суб'єктивізацію оцінки знань студентів	37,2%
4.	Посилення антикорупційної пропаганди в мас-медіа і ЗВО	37,2%
5.	Інформування працівників освіти про повний перелік корупційних діянь та ризиків в освітній сфері	36,4%
6.	Проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед освітян щодо змісту правової відповідальності внаслідок вчинення корупційних діянь у ЗВО	35,5%
7.	Залучення студентів до участі в діяльності, спрямованої на боротьбу з корупцією, через органи студентського самоврядування	34,7%
8.	Формування розуміння у учасників освітнього процесу про необхідність інформування уповноваженої особи про відомі їм випадки корупції у ЗВО	28,9%
9.	Впровадження локального моніторингу за освітнім процесом, як-то: камери спостереження, анонімні опитування та ін.	27,3%
10.	Запровадження в освітній процес дисципліни «Антикорупційна діяльність»	26,4%
11.	Декларування доходів усіх працівників ЗВО	22,3%

12.	Проведення систематичних зустрічей студентів та викладачів з Уповноваженою особою	14,0%
13.	Ліквідувати бюджетну систему вищого навчання	0,8%
14.	Змінити систему фінансування вищої освіти	0,8%
15.	Забезпечення повної прозорості освітнього процесу	0,8%

Поданий у таблиці 3.3 перелік методів запобігання корупційній діяльності у ЗВО є доволі конкретним і, на нашу думку, дієвим за умов його запровадження.

Як бачимо, найбільша кількість респондентів вважає, що треба посилювати правову відповідальність всіх учасників освітнього процесу (58,7% опитаних), оприлюднювати факти корупційних діянь освітян (54,5%), запроваджувати в освітньо-науковий процес новітні інформаційні технології, що унеможливають суб'єктивізацію оцінки знань студентів (37,2%), посилювати антикорупційну пропаганду в мас-медіа і в ЗВО (37,2%), Інформування працівників освіти про повний перелік корупційних діянь та ризиків в освітній сфері (36,4%) і проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед освітян щодо змісту правової відповідальності внаслідок вчинення корупційних діянь у ЗВО (35,5%). Звісно, що інші методи також є необхідними та важливими у процесі управління КР та запобіганні їм.

Відкритим у анкеті було питання «Що б Ви порекомендували запровадити на рівні МОН та ЗВО для мінімізації КР та їхніх наслідків?» Важливо наголосити на тому, що респонденти висловили свої пропозиції, наводимо цитатами дослівно:

1. «На рівні МОН - зменшити бюрократичні вимоги і розширити інформаційну діяльність щодо правової відповідальності за корупційні діяння».
2. «Постійний контроль».
3. «Перевірка доходів усіх працівників ЗВО».

4. «Давати такий обсяг завдань студентам, які б вони встигали вивчити і осягнути, а не платити за «невиконання завдань»».

5. «Надати гідну заробітну плату освітянам».

6. «На високі керівні посади у ЗВО у нас часто приходять саме ті, хто добре знається на корупції і не вміє (добро) чесно вести свою діяльність. Якщо буде запроваджений механізм, який дозволить порядним обіймати керівні посади, ситуація значно виправиться»».

7. «Зменшити паперовий ком паперів, які заповнює викладач; збільшити заробітну платню; покращити рівень підготовки абітурієнтів».

8. «Посилення відповідальності і моніторингу КР у сфері освіти».

9. «Оприлюднювати факти і не підозрювати усіх освітян».

10. «Кадрову політику МОН України здійснювати за принципом позбавлення права на заняття посад на державній службі особами, які дискредитували себе корупційними діями та академічною недоброчесністю у формі плагіату».

11. «Ввести електронне декларування викладачів».

12. «Посилення правової відповідальності всіх учасників освітнього процесу Оприлюднення фактів корупційних діянь освітян».

13. «Підвищення виплат працівникам ЗВО, боротьба із «культу оцінки»».

14. «Показ і розголошення випадків корупційних діянь освітян і студентів та настання реальної відповідальності за це буде найкращим запобіжником від корупції».

15. «Для мінімізації КР та їх наслідків на рівні МОН та ЗВО я б порекомендувала посилення прозорості та підзвітності. Це включає в себе відкритість інформації про діяльність МОН та ЗВО, а також створення механізмів для громадського контролю. Запровадження відкритого доступу до інформації про бюджети, витрати та конкурсні процедури МОН та ЗВО».

16. «Посилення відповідальності за корупцію. Це включає в себе посилення санкцій за корупційні правопорушення в тому числі звільнення з роботи, позбавлення державних нагород та навіть кримінальне переслідування, а також

створення ефективної системи контролю за застосуванням санкцій за корупційні правопорушення».

17. «Припинити нормалізацію корупції серед освітян, особливо на рівні адміністрації ЗВО».

18. «Необхідно значно реформувати освітню сферу й переглянути систему оцінювання студентів у цифровому еквіваленті, тому що за таких умов до уваги беруться не знання, а кількість балів, необхідна для проходження сесії. Окрім того, необхідно більш строго організувати освітню діяльність, щоб унеможливити корупційні діяння та - заохочувати студентів до чесного навчання. Наприклад, збільшити відсоток стипендіального забезпечення для стимулювання бажання вчитися, проводити цікаві практичні заняття та поза університетську діяльність. Окрім цього, необхідно декларувати доходи викладачів та вчасно реагувати на підозрілі надходження, чим має займатися антикорупційний комітет, що має бути створений при кожному ЗВО України».

19. «Підвищити зарплату та посилити покарання за корупцію».

20. «Допомагати студентам».

21. «Не створювати ситуацію для корупції».

22. «Переглянути стандарти до матеріалу, який викладається, і до вимог викладання як таких».

23. «Театральні вистави, музика може допомогти звернути увагу громадськості до проблем корупції. Творчість може підштовхнути людей подивитися на ситуацію під іншим кутом».

24. «Я б порекомендувала б МОН та ЗВО робити більше реклами в медіа просторі, задля мінімізації КР та їх наслідків».

25. «Проводити чесний конкурсний відбір. Звільняти з посад людей, що вимагають платити за екзамени чи заліки; відраховувати студентів, що просувають корупцію, особливо ті, у кого родина «при грошах»».

26. «Прозорість процесів, налагоджена комунікація».

27. «Створити механізми захисту прав та інтересів студентів, викладачів та адміністрації ЗВО, такі як кодекси етики, антикорупційні комітети, гарячі лінії,

електронні платформи для скарг та пропозицій. А також розвивати культуру доброчесності та антикорупційної свідомості серед усіх учасників освітнього процесу, зокрема шляхом включення антикорупційної освіти до навчальних програм, проведення тренінгів, семінарів, конкурсів, кампаній тощо».

28. «Для МОН України - скоротити їхню структурну і штатну чисельність у 3 рази. Для ЗВО - скоротити у 2 рази офісний планктон - ректорат, допоміжні відділи, структури на кшталт інститутів якості освіти, відділів інтеграції в урядові та/або політичні вітчизняні та/або міжнародні організації тощо».

29. «Зміна системи фінансування і моніторингу».

30. «Дотримуватися антикорупційного законодавства».

31. «Періодичний моніторинг освітнього процесу, незалежні атестації студентів та викладачів, контроль за дотриманням антикорупційного законодавства на рівні кафедр і факультетів».

32. «Можливість анонімних повідомлень про випадки корупції; відкритість системи оцінювання кожного викладача; перевірка наявності обов'язкових завдань дисциплін у студентів».

33. «Покращити контроль, надати гарантії безпеки викривачам корупції».

Вочевидь, розглянуті результати пілотажного соціологічного опитування окреслили основні напрямки і проблеми, що існують у ЗВО у частині діяльності щодо запобігання корупційних дій і корупційних ризиків, а написані респондентами власноруч рекомендації та пропозиції наприкінці анкети є вкрай важливими і змістовними для організації та запровадження технологій управління КР у ЗВО, які розглянемо у наступному підрозділі.

3.3. Технологія управління корупційними ризиками у закладах вищої освіти

Управління КР у ЗВО – це комплексний механізм застосування законодавчо-правових, системно-функціональних, організаційно-управлінських методів і заходів, які спрямовані на запобігання потенційних корупційних діянь, який носить технологічний характер.

Існує доволі багато визначень поняття «технологія».

Д. І. Адамюк, аналізуючи основні підходи до змісту технологій, виокремлює три основні підходи:

до першої групи відносить визначення, в яких технологія ототожнюється з її матеріальними носіями та/або з конкретними виробничими процесами;

друга група визначень стосується розуміння технології як сукупності науково-технічних знань, а також «побічних ефектів, що супроводжують впровадження технології», які характеризуються «зростанням взаємозалежності держав, революцією в засобах зв'язку, сполучення й транспорту» тощо;

для третьої групи характерне визначення, розроблене професором Єльського університету Ф. Хадлом: «Технологія – це розробка й суспільне використання інформації». [59, с. 132].

Як бачимо, окреслені підходи дають можливість розуміти технологію і як знання, і як певний обсяг інформації.

Між тим у ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» поняття технології розглядається як результат інтелектуальної діяльності, сукупності систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг. [39, стаття 434]

У нашому дослідженні послугуємося визначенням Д. Адамюк, яка стверджує, що «...технологія як поняття правової науки являє собою «складний результат інтелектуальної діяльності, що включає в себе сукупність систематизованих науково-технічних знань (або науково-технічних результатів), виражених у формі об'єктів прав інтелектуальної власності чи інших не охоронюваних законом результатів інтелектуальної діяльності, які застосовуються при організації й функціонуванні конкретного виробничого процесу, виконанні робіт чи наданні послуг, під час збуту або споживанні». [1]

Екстраполюючи це визначення на проблематику даного дослідження, будемо розуміти технологію управління КР в ЗВО як інтелектуальну та організаційну діяльність, що включає в себе сукупність систематизованих науково-технічних знань (або науково-технічних результатів) суб'єктів цієї діяльності, які організують процес управління КР й запобігання корупційним діянням у ЗВО.

Як зазначають зарубіжні науковці [58], загальносистемний програмний цикл управління ризиками у ЗВО повинен:

- активно визначати та оцінювати ризики в ЗВО;
- оцінювати потенційний загальносистемний вплив ризиків та їх наслідки;
- пріоритезувати можливі ризики у ЗВО на основі нормованого огляду;
- документувати та оцінювати стратегії пом'якшення;
- моніторинг ризиків і дії щодо їх зменшення;
- регулярне повідомлення про оновлення програми управління ризиками.

Тож головний принцип технології управління КР – їх завчасне попередження, моніторинг потенційних ризиків і застосування необхідних заходів для їх запобігання.

Основними підходами, які використано для розробки технології управління КР у ЗВО є:

1) комплаєнс-контроль (від англ. compliance - "згода, відповідність", походить від дієслова to comply – "виконувати" – і буквально означає дотримання певних правил, вимог або умов) управління ризиками.

2) Форсайт – метод прогнозування майбутнього.

3) Інформаційні технології.

Як зазначає J. Nelson, цільовою метою багатьох систем комплаєнсу є заохочення законної поведінки. [50]

Проект Закону про принципи Американського інституту права (ALI) щодо «Відповідності, застосування та управління ризиками для корпорацій, некомерційних організацій та інших організацій» описує «природу функції комплаєнс» як «набір правил, принципів, засобів контролю, повноваження, офіси та практики, спрямовані на забезпечення відповідності організації зовнішнім і внутрішнім нормам». [60, с.116]

Комплаєнс-контроль управління ризиками тримається на «трьох китах», тобто має 3 основні технологічні стадії, а саме:

- 1) виявлення (вміння ідентифікувати ризики),
- 2) попередження (контроль ризиків),
- 3) реагування (вміння правильним чином діяти в певних ситуаціях). [48]

Тобто потрібно звести до мінімуму ймовірність виникнення будь-якого корупційного ризику або хоча б пом'якшити наслідки його реалізації. Для цього всі працівники та здобувачі ЗВО повинні не тільки знати і дотримуватися нормативних правил, а й розуміти, що вони будуть робити у випадку реалізації ризику і яким чином вони продовжать свою діяльність.

Технологічний підхід, зокрема комплаєнс-контроль до управління КР у ЗВО повинний ґрунтуватися на наступних принципах, які визначені ЗУ «Про запобігання корупції», а саме:

інтегрованості, тобто об'єднання зусиль членів організації у процесі управління, зокрема і корупційними ризиками, врахування потреби у ресурсах, необхідних для виконання заходів впливу на корупційні ризики, під час планування та управління фінансовими ресурсами організації; врахування положень антикорупційної програми та залучення уповноваженої особи до заходів щодо запобігання та виявлення корупції;

всеохопленості - здійснення управління КР усіма, без винятку структурними підрозділами відповідно до виконуваних нами функцій;

адаптованості - урахування особливостей середовища організації під час управління корупційними ризиками;

інклюзивності - залучення до всіх складових процесу управління КР зовнішніх та внутрішніх зацікавлених сторін з метою обміну інформацією та проведення консультацій;

динамічності - здійснення управління КР на системній та регулярній основі, своєчасно коригуючи цей процес, зокрема шляхом внесення змін до антикорупційної програми;

достатності інформації - здійснення управління КР на підставі всієї інформації, наявної в організації;

постійного вдосконалення - покращення процесу управління КР завдяки набутим знанням та практичному досвіду з усунення, мінімізації КР з метою поступового зниження кількості таких ризиків або їх рівнів у діяльності організації. [30]

Отже розкриємо основні технологічні стадії управління корупційними ризиками.

Перша стадія: виявлення (вміння ідентифікувати ризики) ґрунтується на системі оцінюванні, яку обґрунтовано у розділі 2 даної магістерської роботи. На основі аналізу Проекту Методології управління корупційними ризиками, яка представлена на сайті НАЗК, Антикорупційної програми МОН України, а також результатів дослідження КР у сфері вищої правничої освіти, яка здійснена групою українських науковців у межах Проекту USAID «Справедливе правосуддя» (2021), нами визначено методологію оцінювання КР ЗВО, яка включає наступні етапи:

1-й етап: складання переліку можливих корупційних ризиків;

2-й етап: збирання статистичної інформації про склад працівників у ЗВО;

3-й етап: аналіз документації, спрямованої на антикорупційну діяльність,

4-й етап: опитування керівників та НППІ університетів щодо КР у ЗВО;

5-й етап: опитування здобувачів освіти та працівників ЗВО щодо фактів корупції у ЗВО;

6-й етап: обробка отриманої статистичної інформації та результатів опитувань;

7-й етап: оцінка корупційних ризиків, підготовка звітів та розробка рекомендацій щодо запобігання корупційним ризикам.

Наголосимо, що важливим є 5-й етап стадії оцінювання - соціологічне опитування, програму та інструментарій якого представлено у підрозділі 2.2.

Проведення пілотажного соціологічного опитування за розробленою програмою засвідчило, що, дійсно, можна отримати широку і достовірну інформацію про увесь спектр різновидів корупційних ризиків, які наявні у ЗВО у певний час, причини їх існування, а також можливі і доцільні методи запобігання їм та усунення у процесі управління ними.

Друга стадія технології управління КР у ЗВО полягає у їх попередженні, тобто контролі над ними, що потребує, насамперед виваженої системи інформування про наявність корупційних ризиків, нормативні, законодавчі, соціальні та моральні запобіжники корупційним діям.

Управління КР у ЗВО може трактуватися як цілеспрямоване та стратегічне вирівнювання, що відображає загальне переміщення від традиційного урядового контролю до більш гнучких форм управління. Тому ЗВО мають приділяти особливу увагу самостійному визначенню та втіленню механізмів керування власними корупційними ризиками, що відповідає тенденціям у сучасній регуляторній політиці. ЗВО тепер несуть відповідальність за самостійну ідентифікацію та управління КР, відповідно до сучасних нормативно-правових рамок. Це передбачає перехід до процесно-орієнтованих регулятивних механізмів, де інституції мають встановлювати власні процедури для прозорого та відповідального управління ризиками.

Для цього мають бути залучені процеси, які б враховували не лише внутрішньо інституційні потреби, а й зовнішні суспільні інтереси.

У цьому контексті, управління КР розглядається як відповідальне балансування між необхідністю зниження ризиків до рівня, який є прийнятним для суспільства, та забезпеченням ефективного контролю, моніторингу та комунікації з громадськістю. Це вимагає від ЗВО не лише підтримання стандартів та прозорості в своїх операціях, а й активного залучення до процесу ідентифікації, оцінки та мінімізації КР.

За цим підходом, ЗВО повинні розвивати комплексні стратегії управління ризиками, що включають оцінку та пом'якшення потенційних ризиків. Це означає, що управління КР стає не лише корпоративним обов'язком, але й зобов'язанням перед суспільством, яке вимагає зниження ризиків до прийнятного рівня та впровадження ефективних систем контролю та моніторингу.

Водночас, інституції повинні забезпечити адекватне інформування громадськості як про КР, так і про заходи, що вживаються для їх мінімізації, рис. 3.9.

Рис. 3.9 - Система інформування про корупційні ризики у ЗВО (авторська пропозиція)

Третя стадія технології управління КР – це реагування. Мова йде про знання та вміння алгоритмічно діяти в певних ситуаціях. Тобто потрібно визначити механізми реагування на ймовірні КР та потенційні корупційні діяння.

Виділимо, найважливіші на наш погляд, процедури ефективної технології комплаєнсу у ЗВО:

по-перше, це активне залучення керівництва для забезпечення цілісності та ефективності програми комплаєнсу. Керівництво повинно не лише декларувати, а й демонструвати своє безумовне зобов'язання дотримуватись етичних норм та законодавства;

по-друге, це автономія структур комплаєнсу ЗВО та наявність відповідних ресурсів задля здійснення ефективного контролю та необхідного втручання у разі необхідності;

по-третє, це проведення оцінки ризиків, яке дозволить систематично ідентифікувати та мінімізувати потенційні порушення норм;

по-четверте, це розробка відповідної політики ЗВО, яка відповідає вимогам законодавства, та створення зрозумілої процедури імплементації рішень для дій всіх зацікавлених сторін.

п'ятим важливим фактором є ефективне управління взаємодією з третіми сторонами, що забезпечує запобігання конфліктам інтересів та корупції.

Крім того, важливим фактором є впровадження регулярних та ефективних програм навчання та комунікаційних ініціатив, які в майбутньому допоможуть акцентуватися на зобов'язаннях та відповідальності.

Особливої уваги також потребує проведення конфіденційного звітування та розслідування при факті виявлення корупції. Запровадження

механізмів викривання є критично важливим для виявлення та виправлення недоліків.

Важливою процедурою технології управління КР у ЗВО - є належне управління наслідками у разі здійснення КР, що має включати чітке визначення відповідальності та впровадження заходів дисциплінарного впливу для сприяння і підтримки високих стандартів етичної поведінки у майбутньому.

На нашу думку, програма комплаєнсу повинна бути динамічною із забезпеченням механізмів для неперервного поліпшення, що включає здатність до адаптації у відповідь на зміну обставин та нових викликів

Звичайно, регулярне тестування та оновлення програм комплаєнсу допомагають забезпечити їх актуальність та ефективність, а також дозволяють виявляти потенційні вразливі місця у системі КР.

Критичний аналіз реалізації попередніх ризиків та відновлення системи є ключовими для визначення причин настання ризику та запобігання його повторенню в майбутньому.

Ефективна програма комплаєнсу має містити чіткі процедури для виявлення, реагування та управління випадками неналежної поведінки, в тому числі механізми для їх запобігання.

Таким чином, розроблена програма комплаєнсу, яка лежить в основі технології управління КР, потенційно здатна сприяти створенню справедливого та відповідального освітнього середовища.

Структуруємо оцінку пом'якшення наслідків, яка буде узгоджуватися з оцінкою ризиків, табл. 3.4.

Узагальнюючи можемо стверджувати, що еволюція ролі комплаєнсу як основи технології управління КР у ЗВО має проходити через стадії:

- систематичного підходу до ідентифікації та оцінки «можливого ризику»;
- можливості забезпечити стратегічне узгодження усіх нормативних, правових, організаційних інститутів;
- зосередження на притаманних ризиках відповідного ЗВО;

- проведення систематичних досліджень для ідентифікації та мінімізації можливих ризиків.

Таблиця 3.4 - Оцінка пом'якшення наслідків, яка буде узгоджуватися з оцінкою ризиків

Фактор	Процес оцінки ризиків (оцінює вплив ризику на ЗВО)	Процес оцінки зменшення ризиків (оцінює вплив пом'якшення на ризик)
Наслідок	Оцінює вплив ризику на Університет за відповідними категоріями ризику	Оцінює, наскільки стратегія пом'якшення зменшує вплив на відповідні категорії ризику
Ймовірність	Оцінює ймовірність впливу ризиків на систему ЗВО	Оцінює стратегію пом'якшення впливу ризику на систему ЗВО
Терміновість	Визначає, як швидко Університет повинен визначити пріоритет ризику	

Для ефективного управління КР у ЗВО, важливо врахувати наступні елементи:

- встановлення цілей відповідно до процедури управління ризиками;
- ідентифікація можливих ризиків;
- оцінка ризиків;
- визначення механізмів реагування на ризики;
- комунікація та моніторинг.

Для функціонування ефективних механізмів комплаєнсу у ЗВО, поточна діяльність ЗВО має базуватися на безперервному циклі оцінки ризиків, подання звітності та реалізації стратегій пом'якшення.

Для пояснення вищенаведених тез доцільно включити наступні питання:

- Як був проведений моніторинг ключових ризиків у ЗВО?
- Чи була реалізована стратегія пом'якшення?
- Чи змінився рівень ризику (ймовірність і вплив)?
- Які показники можна виміряти для визначення ефективності реагування

ЗВО на корупційний ризик?

- Чи слід розглядати альтернативні стратегії?
- Які підходи слід використати для визначення нових ризиків?
- Чи створили проведені зміни або нове нормативне регулювання нові

ризиків?

- Чи відбулися внутрішні зміни, що підвищують рівень існуючих ризиків?
- Чи вплинули нові технології на існуючий рівень ризику?

КР, які мають місце у ЗВО України, мають підлягати систематичному моніторингу та виявленню причин їх виникнення. Тільки проведення прозорого аналізу КР та їх належна превенція, серед яких є внесення змін до системи управління ЗВО, зможе дати результат – упередити корупційні діяння.

Мінімізація КР у ЗВО, окрім застосування комплаєнсу та відповідної технології, потребує реалізації системної комплексної роботи, заснованої на просвітницькій роботі, нормативно-правових, психологічних, етичних, моральних і ціннісних підходах, які враховують ресурсний (людський, трудовий, фінансовий), економічний і соціальний аспекти – все назване сприятиме успішній співпраці українських ЗВО з європейськими та світовими освітніми інституціями та науковими товариствами.

У процесі проведення досліджень корупційних дій та упередження КР доцільно використовувати різноманітні методи прогнозування і планування їх упередження.

Тож невід'ємною складовою технології управління КР у ЗВО є форсайт.

Форсайт - процес активного пізнання майбутнього, завдяки якому можливе формування бачення середньострокової та довгострокової перспективи, ціль

якого – прийняти актуальні рішення та мобілізувати спільні зусилля для вирішення стратегічних завдань і досягнення поставлених цілей.

У даній роботі пропонується використання ФОРСАЙТ у для прогнозування загальнодержавної програми упередження КР у ЗВО (на основі даних стратегічного аналізу КР у ЗВО, який здійснило НАЗК та Асоціація юридичних клінік України у період 2021-2022 рр. [4]

Для упередження КР і корупційних загроз доцільно застосовувати наступні сценарії управлінських процесів:

Сценарій 1: «Регулярне електронне анонімне оцінювання якості викладання».

Технологія запровадження. Після останнього за розкладом заняття з курсу, студент(к)и отримують листа на корпоративну скриньку із посиланням на оцінювання. Відповіді узагальнює відділ із забезпечення якості освіти та передає зведені результати у відповідні підрозділи. Викладач може бачити показники оцінювання своєї якості викладання у персональному кабінеті на цій же платформі. Іншим учасникам освітнього процесу також доступна інформація із профілю оцінки викладача.

Сценарій 2: «Запровадження в освітній процес електронної системи навчання».

Технологія запровадження: електронне навчання (e-learning) — це навчання побудоване на інформаційних та телекомунікаційних технологіях. Комплексні програмні рішення дозволяють ефективно організувати дистанційне навчання, забезпечити автоматизоване оцінювання як проміжного (ведення електронного журналу обліку успішності студентів, проведення модульних робіт, прийом індивідуальних та самостійних робіт), так і семестрового контролю знань студентів. Рішення, яку обрати платформу для запровадження електронного навчання є елементом автономії ЗВО. У досліджених університетах навчання організоване за допомогою таких систем: платформа LMS Moodle, Google Classroom, та інші.

Сценарій 3: «Врегулювання процесу навчання іноземних студентів»

Технологія запровадження передбачає наявність комплексного іспиту з української мови для іноземних студентів. На сайті ЗВО оприлюднюються загальні вимоги до вступу іноземних студентів, а в терміни до 1 липня кожного навчального року розміщується для них розклад запланованих курсів української мови та програма мовного екзамену. Додаються критерії обліку навантаження викладачів (із врахуванням додаткової роботи зі студентами-іноземцями).

Сценарій 4: «Ротація викладачів під час оцінювання студентів»

Технологія запровадження - У ЗВО активізують функціонування системи, за якої напередодні сесії замінюють викладачів, які приймають підсумкові іспити. Це викладачі, які не викладають цей предмет та не працювали раніше з певною групою. Вони не оцінюють знання студентів, а лише модерують цей процес (роздають екзаменаційні білети, шифрують їх), при цьому всі завдання в білетах є тестовими, а перевірка цих тестів проводиться автоматизовано (за зразком ЗНО). Тестові завдання для студентів викладачі-модератори отримують безпосередньо перед іспитом.

Сценарій 5: «Врегулювання процедури завантаження звітів проходження практики»

Технологія запровадження. На початку навчального року до Положень про проходження практики вносяться зміни і усіх здобувачів освіти зобов'язують завантажувати звіти в системі «Moodle», яка має вмонтовану опцію автоматичної перевірки документу на плагіат за допомогою системи «Unicheck».

Сценарій 6: «Забезпечення прозорості процедури переведення студентів з контрактної форми навчання на бюджету»

Технологія запровадження. Після проведення моніторингу на визначення КР у ЗВО доопрацюються внутрішні документи, що регулюють порядок та процедуру переведення здобувачів вищої освіти з однієї форми навчання на іншу. Відповідно, вносяться зміни, які передбачають необхідність оприлюднення процедури та результатів такого переведення на сайті університету.

Сценарій 7: «Цифровізація процесу складання академічної заборгованості» Технологія запровадження. У ЗВО запроваджується електронний формат складання академічної заборгованості. Зокрема, у міжсесійний період кожного навчального року студенти, як поновлюються або переводяться на іншу форму навчання, складають академічну заборгованість за допомогою «Google Class», «MOODLE» та ін. Це дозволяє зберігати відповіді здобувачів та здійснювати відеозапис процесу складання предметів.

Сценарій 8: «Цифровізація процесу проходження практики»

Технологія запровадження: на сайті ЗВО створюється окрема вкладка, на якій розміщується інформація про договори закладу освіти із різними організаціями чи компаніями, на базі яких студенти можуть пройти практики. Ця інформація дає змогу студентам вільно обрати найбільш бажаний варіант та уникнути ситуацій, коли за рекомендацією для проходження практики у певного стейкхолдера можуть вимагати неправомірну вигоду.

Сценарій 9: «Забезпечення прозорості та відповідності процедур публічних закупівель».

Технологія запровадження: створення на сайті ЗВО окремої вкладки «Публічні закупівлі», в якій розміщується інформація про «спрощені процедури», «договірні процедури», «відкриті торги», які проводить ЗВО. Обов'язок здійснювати перевірки контрагентів при проведенні публічних закупівель на предмет можливих КР покладено на Комісію з оцінки КР та моніторингу антикорупційної програми.

Третьою складовою технології управління КР у ЗВО є також застосування інформаційних технологій у освітньому процесі та адміністративній діяльності керівництва ЗВО.

Як стверджують В. Боженко і К. Петренко, новітні технології дозволяють приймати рішення на основі аналізу великих даних, що зменшує ризики виникнення корупції, усуваючи людський фактор. [10, с.62].

Як зазначають О. Бодунова та О. Лямзіна, однією з ключових організаційних засад запобігання корупції наразі є цифровізація, тобто «багатогранний процес переходу нашого соціуму на цифрові технології, котрий стосується абсолютно всіх сфер суспільної життєдіяльності. В контексті вдосконалення державного управління, перехід на цифрові технології має один з першочергових напрямків, чим повинен вплинути на вдосконалення різних суспільних галузей. Тобто, «цифрові» технології в Україні – це один із головних напрямків реформування управління державою». [9]

Таким чином, ЗВО необхідно розширювати напрями співпраці із НАЗК у питаннях:

- інтеграції принципів доброчесності у всі освітні процеси країни;
- оцінки КР у всіх процесах ЗВО;
- антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів;
- організації роботи антикорупційних уповноважених як ЗВО, так і самого

Міністерства.

Безпосередньо ЗВО задля мінімізації КР повинні:

- формувати щорічні умови прийому для здобуття вищої освіти на принципах прозорості та доброчесності із залученням експертної громадськості до їх розробки;

- визначати у щорічних умовах прийому порядок розробки закладами освіти критеріїв для оцінки найбільш корупційно-ризикових форм оцінки знань та вмінь абітурієнтів при вступі (співбесіда, творчий конкурс, мотиваційний лист);

- розробити вимоги щодо підвищення прозорості та доброчесності підготовки наукових кадрів;

- спільно з громадськістю та представниками ЗВО розробити єдині критерії оцінювання професійних здобутків НПП для інтеграції їх у внутрішні політики з рейтингування НПП.

Вважаємо, що перспективними напрямками подальшого дослідження КР в ЗВО, є аналіз морально-етичних принципів діяльності працівників ЗВО та

з'ясування їхніх потреб щодо удосконалення викладання в умовах сучасних викликів, дослідження рівня доброчесності в освітньому процесі та підготовці наукових праць

Висновки до Розділу 3

Проведене авторське соціологічне дослідження на предмет управління КР, що було здійснено у розділі 3 передбачало два основні етапи:

- 1) аналіз Антикорупційної програми управління КР у КПШ ім. Ігоря Сікорського;
- 2) опитування усіх учасників науково-освітнього процесу щодо їхнього оцінювання стану антикорупційної діяльності у ЗВО.

В результаті дослідження зроблено такі основні висновки.

По першому етапу.

Антикорупційна програма, що запроваджена у КПШ ім. Ігоря Сікорського, ефективно працює і дає певні позитивні напрацювання і результати в процесі управління КР, адже запобігає корупційним діям і упереджує недоброчесність у освітньо-науковому процесі. Тож, її можна брати за основу для екстраполяції на всі ЗВО України.

Щодо другого етапу. Результати опитування виявляють такі провідні тенденції:

1. Більше половини респондентів знають і впевнені, що факти корупції існують в українських ЗВО.
2. Більшість респондентів (до 80%) відповіли, що начебто знають про такі факти, проте тільки половина з них впевнена у їхній правдивості
3. Майже абсолютна більшість опитаних зазначила, що у ЗВО (в яких вони працюють/ навчаються) існують потенційні місця для реалізації КР.
4. Основними КР на думку опитаних є такі:

1. Нав'язування власних розробок викладачів для успішного складання заліку/іспиту.
2. Вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки.
3. Зловживання, пов'язані з підготовкою будь-яких кваліфікаційних робіт
4. Тиск на активних студентів та викладачів
5. Лобізм керівного складу у певних питаннях на НПП.

Основними причинами КР у ЗВО, за думкою респондентів, є 5 основних:

- 1) низька заробітна плата викладачів
- 2) культ оцінки
- 3) небажання повідомляти про відомі випадки корупції через страх
- 4) принципове замовчування про випадки корупції через певний зиск.
- 5) отримання оцінок без зайвих зусиль/відвідування.

5. Більшість респондентів вважає, що адміністрації ЗВО начебто і прагнуть запобігати реалізації КР, проте їх дії є недостатньо ефективними. Однак ще більш критично респонденти оцінюють ефективність діяльності МОН України у цьому питанні.

6. Здивовує той факт, що майже третина опитаних взагалі не знають про алгоритм функціонування Антикорупційних програм у їхньому ЗВО, а відтак не розуміють куди і як звертатись з повідомленнями про відомі їм випадки корупції.

7. Однак дають надію на мінімізацію КР у ЗВО, в майбутніх періодах, відповіді більшості половини опитаних – так вони зазначили, що бажали б покращити свій рівень обізнаності щодо правової відповідальності у сфері корупції у ЗВО.

Отже, шляхом аналізу програми Університету та отриманих результатів дослідження було верифіковано основні причини і види КР у ЗВО.

На основі отриманих результатів було розроблено і запропоновано авторську модель технології управління КР у ЗВО України, яка ґрунтується на трьох основних підходах:

- 1) комплаєнс-контролі - управління ризиками;
- 2) форсайті – методі прогнозування майбутнього;
- 3) інформаційних технологіях.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

У кваліфікаційній роботі вирішено важливе наукове завдання - узагальнено теоретичні положення щодо змісту, характеристик, чинників, причин, видів КР та розроблено авторську модель технології управління КР у ЗВО України в сучасних умовах.

1. На виконання першого завдання обґрунтовано, що оскільки КР у ЗВО пов'язані з моральним вибором людини (яка у сфері своєї професійної діяльності знаходиться у соціально-економічних та соціально-психологічних відносинах з іншими) і у неї завжди є вибір: діяти у правовому полі чи поза ним (вступаючи у корупційні відносини для досягнення особистісних чи групових цілей), то управління КР у ЗВО необхідно аналізувати комплексно з різних наукових підходів: правового, економічного, соціологічного, морально-психологічного тощо.

2. На виконання другого завдання, на основі аналітичного осмислення наукової літератури:

Обґрунтовано авторське визначення корупційного ризику – як ймовірного виникнення корупційної (протизаконної) дії, учинку певними посадовими особами в будь-якій сфері професійної діяльності, які можуть бути потрактовані як порушення правових, етичних і соціальних норм і тягти за собою адміністративне або кримінальне покарання відповідно до законодавчих нормативів.

Виявлено основні характеристики корупційних ризиків, до яких віднесено:

- (1) бажання осіб отримати незаконну вигоду у будь-якій формі: матеріальній чи нематеріальній;
- (2) вірогідність порушення законодавчих вимог щодо соціальних відносин у професійній сфері;
- (3) ймовірність нанесення збитків: матеріальних чи моральних іншим особам, які «утягуються» у незаконні професійні відносини;

(4) невпевненість посадових осіб чи підлеглих у досягненні поставленої мети у правовий спосіб;

(5) можливість несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, звільнення з посади, притягнення до кримінальної відповідальності) при здійсненні певних дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який ризикує.

Виявлено, що у правознавчій, соціологічній, управлінській літературі не існує єдиної системи критеріїв до класифікації КР.

Проте, найбільш запитуваними у дослідників є наступні критерії:

- сфера виникнення та розповсюдження КР;
- види професійної діяльності;
- фактори виникнення;
- характер взаємодії між суб'єктами корупційних відносин;
- державні повноваження; форми корупційної дії та інші.

3. На виконання третього завдання, на основі аналізу досліджень українських вчених, з'ясовано, що основними сферами, в яких існують корупційні ризики в ЗВО, є наступні:

- освітній процес (зловживання під час проведення вступних випробувань, при вступі іноземців, під час складання академічної різниці, написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт, вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки, нав'язування власних розробок (посібників) як умови позитивного оцінювання, використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників та інші);

- наукова діяльність (зловживання при вступі та навчанні в аспірантурі (докторантурі), надання неправомірної вигоди за складання іспитів в аспірантурі, маніпуляції під час формування збірників наукових статей та інші);

- адміністрування (фальсифікація результатів під час проведення конкурсу на вакантні посади ЗВО, зловживання при призначенні премій або інших виплат стимулюючого характеру, при поселенні студентів та

співробітників у гуртожитки, неправомірною передачею земельних ділянок ЗВО у користування третім особам або ж під незаконні забудови, вимагання сплати благодійних внесків, тиск на активних студентів та викладачів та інші);

- робота та контакти із стейкхолдерами - зловживання владним становищем/ політичним статусом для тиску на представників ЗВО, залучення учасників освітнього процесу до політичної агітації та виборчого процесу на користь певних політичних діячів (партій).

Обґрунтовано об'єктивні та суб'єктивні чинники, що породжують корупцію і КР в ЗВО.

До об'єктивних віднесено: закоренілий негативний досвід радянської системи, розповсюдженість корупції в країні, малоефективна діяльність правоохоронних органів щодо покарання за корупційні дії, недостатньо дієва правова система та інші.

До суб'єктивних чинників: безпринципність, аморальність, відсутність почуття професійної честі та гідності, незадоволеність оплатою праці та інші чинники у працівників та здобувачів ЗВ.

4. На виконання четвертого завдання, на основі аналізу первинних та вторинних даних, визначено методологію оцінювання КР в ЗВО, яка включає наступні етапи:

1-й етап: складання переліку потенційних корупційних ризиків;

2-й етап: збирання статистичної інформації про склад працівників у ЗВО;

3-й етап: аналіз документації, яка спрямована на антикорупційну діяльність;

4-й етап: опитування НПП та керівного складу ЗВО щодо КР у ЗВО;

5-й етап: опитування студентів щодо фактів корупції у ЗВО;

6-й етап: обробка інформації та результатів опитувань;

7-й етап: оцінка КР, підготовка звітів та розробка рекомендацій щодо запобігання їх реалізації.

5. На виконання п'ятого завдання - розроблено програму соціологічного дослідження оціночних суджень усіх учасників освітньо-наукового процесу у

ЗВО щодо наявності і оцінки КР та корупційних діянь, причин їх виникнення та шляхів запобігання їм.

6. На виконання шостого завдання - проаналізовано мету та завдання спеціальних антикорупційних установ в Україні, до структури яких входять: НАБУ, НАЗК, САП, ДБР, ВАКС. Проте в роботі доведено, що їхня діяльність поки що не достатньо ефективна, оскільки більшість попередніх фактів корупції з різних причин так і не були доведені до логічного завершення у ВАКС.

Виявлено, що відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції», кожна державна установа, заклад, організація повинні розробити та реалізувати Антикорупційну програму, яка заснована на нульовій терпимості до корупції і є основою для сталого розвитку юридичної особи та її корпоративної культури. Зокрема у ЗВО таку Антикорупційну програму має МОН України, а також всі ЗВО України.

На прикладі КПШ ім. Ігоря Сікорського, в даній роботі з'ясовано: мету, зміст і структуру Антикорупційної програми як інструменту протистояння корупційним ризикам у ЗВО.

З'ясовано, що антикорупційна програма в даному закладі розроблена відповідно до законодавчих та нормативних актів, антикорупційна тематика широко розвинута, прозоро висвітлена, доступно і оперативно змінюється, а відтак є дієвим інструментом управління КР в Університеті.

7. На виконання сьомого завдання було проведено пілотажне соціологічне Google-опитування, вибірка 240 осіб, звісно не є репрезентативною, однак отримані результати виявляють наступні основні тенденції у оцінюванні працівниками і здобувачами ЗВО стану корупційних діянь і корупційних ризиків, а також заходів щодо їх запобігання.

Зокрема, виявлено, що:

- майже половина респондентів (45,5%) відповіли, що їм відомі факти корупції в українських ЗВО і вони впевнені у їх правдивості;

- ще 40% респондентів чули про факти корупції, але невпевнені у їх правдивості;
- практично усі респонденти підтвердили, що у ЗВО, в яких вони працюють або навчаються, існують потенційні КР.

Виявлено, що трьома основними у сфері освіти є такі КР:

1. нав'язування викладачами студентам власних розробок/посібників (як умови позитивного оцінювання) - 36,7% опитаних;
2. вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки (27,5%);
3. зловживання, пов'язані із написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт (20,0%).

Існують і потенційні КР в системі управління персоналом, зокрема серед керівництва відбувається:

1. різного роду тиск на активних студентів та викладачів (21,7%);
2. використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників (19,2%).

Виявлено думку респондентів щодо основних причин КР, рейтинг такий:

1. низька заробітна плата викладачів - 70,0% опитаних;
2. культ оцінки серед студентів - прагнення отримати вищий бал при недостатньому рівні знань - 55,8%;
3. небажання учасників освітнього процесу (з різних на то причин) повідомляти про відомі їм випадки корупції - 45,8%;
4. принципове замовчування студентами про випадки корупції у ЗВО – 43,3%;
5. отримання оцінок студентами без зайвих зусиль/відвідування внаслідок безпринципності та/або низького рівня моральності певних працівників ЗВО або ж їх самих чи їхніх батьків (які за них "просять") -42,5%.

на думку більшості респондентів, з'ясовано, що, принципово, адміністрації ЗВО мають прагнення запобігти корупційним ризикам, проте на даний час діють поки що недостатньо ефективно.

Натомість, більш критичними виявилися оцінки респондентів щодо ефективності діяльності МОН України у процесі запобігання реалізації КР: всього 2,5 % опитаних оцінили її на відмінно, більше третини вважають її незадовільною.

Виявилося, що рівень обізнаності респондентів щодо правової відповідальності у разі виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності є більш менш задовільним, між тим кожний п'ятий вважає себе незадовільно обізнаним і хотів би знати більше.

В цілому можна сказати, що приблизно до 64% опитаних хотіли би покращити свій рівень обізнаності щодо правової відповідальності у разі виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності, що більшою мірою стосується здобувачів освіти.

У ході дослідження виявлено, що майже третина опитаних (це працівники ЗВО і здобувачі) не ознайомлені ані із змістом Антикорупційних програм, які прийнято в їхніх закладах, ані з процедурами повідомлення про факти корупції, за умови їх виявлення.

Опитування виявило і пропозиції респондентів щодо удосконалення діяльності запобігання КР, до яких більшість опитаних віднесли наступні:

- посилення правової відповідальності всіх учасників освітнього процесу (58,7% опитаних);
- оприлюднення фактів корупційних діянь освітян (54,5%);
- запровадження в освітньо-науковий процес новітніх інформаційних технологій, що унеможливають суб'єктивізацію оцінки знань студентів (37,2%);
- посилення антикорупційної пропаганди в мас-медіа і в ЗВО (37,2%);
- інформування працівників освіти про повний перелік корупційних діянь та ризиків в освітній сфері (36,4%);
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед освітян щодо змісту правової відповідальності внаслідок вчинення корупційних діянь у ЗВО (35,5%).

8. На вирішення восьмого завдання, уточнено поняття «технологія управління КР у ЗВО», як – інтелектуальна та організаційна діяльність суб'єктів, що включає в себе сукупність їх систематизованих науково-технічних знань та/або результатів у процесі управління КР і запобіганні корупційним діянням у ЗВО.

9. На вирішення дев'ятого завдання - запропоновано авторську модель технології управління КР у ЗВО України з трьома основними підходами: 1) комплаєнс-контролю; 2) форсайту; 3) інформаційних технологій.

Найважливіші процедури ефективної технології комплаєнсу у ЗВО:

1) активне залучення керівництва для забезпечення цілісності та ефективності програми комплаєнсу. Демонстрація ними власного безумовного прикладу дотримання етичних та законодавчих вимог та норм;

2) створення та функціонування автономних структур для здійснення контролю за процесом управління КР, а також безпосереднього втручання у разі необхідності;

3) систематичний моніторинг ймовірності настання КР для їх вчасної ідентифікації, мінімізації, ліквідації, а також для запобігання їхній реалізації;

4) оцінювання КР для виявлення ймовірності їх реалізації та передбачення можливих наслідків;

5) розробка у ЗВО зрозумілої процедури імплементації рішень для всіх зацікавлених сторін;

6) ефективна взаємодія зі стейкхолдерами як превентивний захід задля мінімізації корупційних діянь та запобігання реалізації КР;

7) впровадження для робітників у ЗВО різноманітних програм навчання та/або комунікаційних заходів, що покликані акцентувати у них певні зобов'язання і гідну відповідальну поведінку;

8) конфіденційне розслідування (з подальшим звітуванням) у кожному окремому випадку отримання інформації щодо ймовірності реалізації КР;

9) задля підтримки високих стандартів у майбутньому, процес управління наслідками КР, має визначати перелік обов'язків та вимог етичної поведінки

особи, а також відповідні заходи щодо її відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, кримінальної) у разі реалізації КР.

На основі Форсайту (методу прогнозування упередження КР) в роботі запропоновано застосування наступних сценаріїв управлінських процесів:

- 1) «Регулярне електронне анонімне оцінювання якості викладання».
- 2) «Запровадження в освітній процес електронної системи навчання».
- 3) «Врегулювання процесу навчання іноземних студентів».
- 4) «Ротація викладачів під час оцінювання студентів».
- 5) «Врегулювання процедури завантаження звітів проходження практики».
- 6) «Забезпечення прозорості процедури переведення студентів з контрактної форми навчання на бюджету».
- 7) «Цифровізація процесу складання академічної заборгованості».
- 8) «Забезпечення прозорості процедур публічних закупівель».
- 9) «Цифровізація процесу проходження практики».

В дипломній роботі обґрунтовано, що технологія управління КР в ЗВО може бути ефективною за умов застосування інформаційних технологій, які дозволяють приймати рішення на основі аналізу великих даних, що в результаті дасть змогу зменшити ризики виникнення корупції, усуваючи людський фактор.

Доведено, що корупційні ризики, які мають місце у системі вищої освіти України повинні підлягати постійному моніторингу задля мінімізації та/або недопущення їхніх наслідків.

Запобігання корупційним ризикам у системі вищої освіти потребує реалізації системної комплексної роботи, заснованої на нормативно-правових, психологічних, етичних, моральних і ціннісних підходах, які враховують ресурсний (людський, трудовий, фінансовий), економічний і соціальний аспекти, що сприятиме успішній інтеграції у європейський освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамюк Д. І. Поняття технології: встановлення змісту і співвідношення з іншими суміжними поняттями. URL : <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Adamjuk.pdf> (дата звернення: 05.11.2023)
2. Аналіз корупційних ризиків в освіті від НАЗК. Держзакупівлі. 10.11.2022. URL : <https://dzplatforma.com.ua/news/59207-analiz-koruptsiynikh-rizikiv-v-osviti-vid-nazk>(дата звернення: 09.08.2023)
Аніщенко М. Теоретико-методологічні основи управління корупційними ризиками у діяльності органів влади. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. № 3 (63). С.7-12. URL : [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-1) (дата звернення: 12.09.2023)
3. Антикоруційна програма Міністерства освіти і науки України на 2021–2023 роки. МОН. URL : <https://mon.gov.ua › app › media › 2021/03/04> (дата звернення: 20.09.2023)
5. Антикоруційна програма Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського» URL : <https://kpi.ua/files/anticor-2023.pdf> (дата звернення: 06.10.2023)
6. Антикоруційні програми. Веб-сайт НАЗК. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/pravove-zabezpechennya/> (дата звернення: 11.10.2023)
7. Білецький А., О. Нестеренко, Є. Ніколаєв, І. Шемелинець. Звіт за результатами оцінки корупційних ризиків у сфері правничої освіти в Україні. 2021. URL : https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/NJ_Report_Legal-Education-Corruption-Risks-Assessment_UKR_final.pdf (дата звернення: 06.09.2023)
8. Бірюков І.В. Корупційні аспекти появи та поширення прихованого підприємництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. Вип. 26, част. 1. С.154-161. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_1_2019ua/31.pdf (дата звернення 18.08.2023).
9. Бодунова О.М., Лямзіна О.В. Цифровізація органів державної влади як захід запобігання корупційної діяльності в Україні. Публічне правління. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: збір. наукових статей. URL : <file:///C:/Users/Alla/Downloads/6047-Article%20Text-18809-1-10-20230106.pdf> (дата звернення 24.10. 2023).
10. Боженко В. В., Петренко К.Ю. Кращі практики використання цифрових технологій та штучного інтелекту для боротьби з корупцією. Вісник СумДУ. Серія «Економіка», 2022. № 2. С. 59-66. URL :

- <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/uk/2-2022> (дата звернення 21.05. 2022)., с.62
11. Бугайчук К.Л.. Корупційні ризики: поняття, класифікація, методологія оцінки, заходи усунення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. Харків, 2017. С.39-40. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/15.pdf(дата звернення: 05.11.2023)
 12. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Корупція – одна з найактуальніших проблем сучасності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 6. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/6_2019/3.pdf (дата звернення 18.09.2023).
 13. Вотерхауз Дж.. "У нас дві війни". Як в Україні борються з корупцією. BBSNews Україна. 27.09.2023. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64415656> (дата звернення: 05.11.2023)
 14. Герасіна Л.М. Корупція. Соціологія політики: Енцикл.словник / авт-упоряд. В. А.Полторак,О.В.Петров., А.В.Толстоухов. Київ, 2009. С.189-190.
 15. Дмитрієв Ю. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Вісник. Право знати все про податки і збори. 2015. № 14 (14). С. 126-131. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8207?issue=209> (дата звернення 25.11.23)
 16. Закон України “Про вищий антикорупційний суд». Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 12.09.2023)
 17. Закон України « Про вищу освіту». Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.09.2023)
 18. Закон України “Про запобігання корупції». Відомості Верховної Ради, 2014. № 49, ст.2056). Верховна Рада. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>(дата звернення: 01.09.2023)
 19. Закон України “Про Національне антикорупційне бюро України” від 14.10.2014. № 1698-VII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 02.09.2023)
 20. Зарічанський О. А. Етичний ракурс корупції у зарубіжних наукових студіях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 2023. №6. С. 28-32. URL : <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.5> (дата звернення 16.08.2023)

21. Індекс сприйняття корупції - 2022. Transparency International. URL : <HTTPS://CPI.TI-UKRAINE.ORG> (дата звернення 20.08.2023)
22. Інструкція зі створення опитувань у Google Формах URL : <https://esputnik.com/uk/blog/instrukciya-zi-stvorennya-opituvan-u-google-formah> (дата звернення 17.08.2023).
23. Каленіченко Л. І., Слинко Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. *Права і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.04> (дата звернення 18.08.2023)
24. Каталог ризиків. НАЗК. Антикорупційний портал. <https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/>(дата звернення 27.08.2023)
25. Кривошеїн В.В. Ризик. Соціологічна енциклопедія / укладач. В.Г.Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
26. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: роз'яснення М-ва юстиції України від 12.04.2011 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11> (дата звернення: 05.10.2023).
27. Лобанова А.С., Славина Д.М. Боротьба з корупцією як пріоритет українського суспільства у воєнний та післявоєнний час. Мат-ли XIII міжн. наук. конф. «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні» (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя : ЦНСД, 2023. С.45-48.
28. Лобанова А. С., Славина Д. М. Європейський вимір корупції в Україні: проблеми та можливості. Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики: мат-ли міжн.наук.-практ.конф. (26 вересня 2023 року. м.Кишинеу - м.Одеса). Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2023. С.16-20.
29. Мельченко В. І. Корупція у вищих навчальних закладах. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. №1. С.37-43. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.6>
30. Методологія управління корупційними ризиками. Офіційний веб-сайт Вінницької обласної військової адміністрації. 20 липня 2023. URL : <https://www.vin.gov.ua/bilshe/zapobihannia-proiavam-koruptsii/117-novyny/47918-metodolohiia-upravlinnia-koruptsiinymy-ryzykamy-2>(дата звернення: 15.09.2023)
31. Могілевська Є. Є., Задаля Д. К. Корупція в Україні та світі. Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23-24 груд. 2021 р.). Рівне : Видавн. дім "Гельветика", 2021. Ч. I. С. 41-43.

32. Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського". Антикорупційні заходи. URL : <https://kpi.ua/anticor>(дата звернення: 09.10.2023)
33. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) URL : https://anticorruption-lesson.edera.com/structura_antycorupzyunyukh_organyv_ukrayny/nacyonalne_agenstvo_z_pytan_zapobygannya_korupcyu_nazk(дата звернення: 11.08.2023).
34. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : автореф. дис... канд. політолог. наук: спец. 23.00.02. Київ, 1999. 19 с.
35. [Пиголенко І. В.](#) Вибірка // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Вибірка> (дата звернення: 11.09.2023).
36. Пищуліна О. Особливості боротьби з корупцією у сфері вищої освіти. *Політичний менеджмент*.2004. №3.С.112 -122.
37. Плиса В.Й. Страхування: навчальний підручник. К.: Каравела, 2005. 392 с.
38. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками. НАЗК. Наказ. 28.12.2021 № 830/21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#n18>
39. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 №143-V / Відом. Верхов. Ради України. 2006. №45. Ст. 434.
40. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: рішення Нац. агентства з питань запобігання корупції від 02.12.2016 № 126 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16> (дата звернення: 15.10.2023)
41. Проект Методології управління корупційними ризиками. 2021. НАЗК. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/documents/metodologiya-upravlinnya-koruptsijnymy-ryzykamy/>(дата звернення: 05.11.2023)
42. Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади : від 02.12.2016 року, № 126. ВВР України. 2016. № 49. Ст. 256.
43. Соціологічні та політологічні студії: підручник для студентів вищих навчальних закладів освіти / За ред. проф. А.С. Лобанової Київ: Каравела, 2018. 520 с.
44. Танчин І.З. Соціологія : навч. посіб. Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. 360с.

45. Технічний документ – аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні/підгот. Центр політико-прав. реформ 2009. // Міністерство юстиції України: офіц. сайт. URL: <http://old.minjust.gov.ua/21894> (дата звернення 14.09.2023).
46. TOP -25 корупційні ризики у вищій освіті. Асоціація юридичних клінік України. URL : <https://legalclinics.in.ua/top-25-koruptsiynih-ryzykiv-u-vyshhiy-osviti/> (дата звернення: 15.10.2023)
47. Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» від 14.10.2014 № 808/2014. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>(дата звернення: 02.10.2023)
48. Українські компанії почали впроваджувати комплаєнс-контроль. Що це і навіщо? URL : <https://youcontrol.com.ua/articles/komplaiens-kontrol-shcho-tse-i-navishcho>(дата звернення: 07.11.2023)
49. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І Шинкарука. Київ : Абрис, 2002.
50. Циба Я. В. Підходи до розуміння поняття «ризик» Ефективна економіка. 2014. № 2. . URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2761>(дата звернення: 03.09.2023)
51. Цимбаленко Я. Ю. Нова редакція Антикорупційної програми як підґрунтя подальшої розбудови антикорупційної політики університету URL : <https://kpi.ua/2023-anticor-programm> (дата звернення: 04.09.2023).
52. Цимбаленко Я.Ю., Славина Д.М. Запобігання корупційним ризикам в системі вищої освіти як чинник інтеграції у європейський освітній прості. *Інвестиції: практика і досвід*. 2023. № 20. DOI: 10.32702/2306#6814.2023.20.163 С.163-168. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2280> (дата звернення: 05.11.2023)
53. Цип'яшук М., К. Дацко, Ю. Ломжець. Корупційні ризики у вищій освіті. ТОП 25: Стратегічний аналіз корупційних ризиків. Київ: НАЗК, АЮКУ. 2022. 106 с. URL : https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/TOP_25_koruptsiy-ni_ryzyky_u_vyshhiy-osviti.pdf(дата звернення: 04.08.2023)
54. Що таке корупційні злочини? URL : <https://uz.dsp.gov.ua/index.php/prosluzhbu/zapobihannia-proiavam-koruptsii/1422-shcho-take-koruptsiini-zlochyny> (дата звернення: 01.09.2023)
55. Економічна енциклопедія: У трьох томах. К.: Видавничий Центр «Академія», 2002. Т.3. 952 с.
56. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. К. : Наук. думка, 1982. 2012. Т. 1.

57. Яценко Н. Корупція: термін і поняття. Культура слова. 2017. №87. С.200-208. URL : https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/87/19-ks_87.pdf (дата звернення 18.08.2023).
58. Higher Education Compliance Conference Phoenix, AZ, United States. URL : <https://www.corporatecompliance.org/2023-higher-ed-compliance-handouts>(дата звернення: 09.11.2023)
59. Huddle F. The Secrets of Export Progress. N. Y., 1991. P. 132.
60. Nelson, J. S. Compliance as Management. The Cambridge Handbook of Compliance, 2021. 104–122. URL : <https://doi.org/10.1017/978110> (дата звернення: 01.11.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

для науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти.

Шановні науково-педагогічні працівники і здобувачі вищої освіти!

Просимо Вас долучитись до опитування, що проводиться в межах написання магістерської роботи. Проблема, яка досліджується - управління корупційними ризиками у закладах вищої освіти (у анкеті - ЗВО).

Нас цікавить Ваша думка, тому сподіваємось на Вашу відвертість та уважність.

Опитування проводиться анонімно, ми не проводимо збір електронних адрес.

Усі результати будуть використовуватися в узагальненому вигляді.

Заздалегідь дякуємо за участь в опитуванні!

Скорочення анкети:

ЗВО – заклад вищої освіти

МОН – Міністерство освіти і науки

1. Ваш вік:

1. 17-20
2. 21-30
3. 31-45
4. 46-59
5. 60 років і більше

2. Ваша стать:

1. жіноча
2. чоловіча

3. Соціально-професійний статус:

1. Студент
2. Магістрант
3. Аспірант
4. Докторант
5. Викладач
6. Працівник відділів (кадрів, планового, бухгалтерії тощо) ЗВО
7. Завідувач кафедри
8. Декан факультету
9. Працівник адміністрації
10. Інше _____

4. Місце праці/навчання

Напишіть _____

5. На Вашу думку, яке з визначень найбільш повно відповідає змісту "корупційного діяння", визначеному Законом України? (2 варіанти)

1. Це будь-яке порушення закону у сфері освіти
2. Незаконне одержання матеріальних благ/послуг, пільг, будь-яких інших переваг в освітній сфері
3. Це одержання кредитів/позичок; придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг працівниками освіти, що не передбачено чинним законодавством
4. Це отримання оплати за будь-які освітні послуги за домовленістю у «конверті»

5. Це одержання великої, не обгрунтованої премії викладачами від адміністрації
6. Це оплата праці педагогів не за основним місцем роботи, за яку вони не сплачують податки
- 6. Що ви розумієте під неправомірною вигодою? Оберіть один варіант.**

1. Це матеріальні речі або гроші, які отримані особою від інших осіб
2. Це грошові кошти/майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи або ж будь-які інші вигоди, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав
3. Це оплата студентами іспитів/заліків/курсівих/дипломних робіт «у конверті»
4. Це оплата роботи педагога, яку він насправді не виконував
5. Це все вище перелічене
6. Ваш варіант _____

7. Як ви розумієте академічну доброчесність? Оберіть 2 варіанти.

- a) Це сукупність етичних принципів, що визначено Законом України "Про освіту"
- b) Це правові і моральні норми відповідальної діяльності і навчання у ЗВО
- c) Це законодавчі вимоги, яких повинні дотримуватись учасники освітнього процесу
- d) Це морально-довірчі відносини в освітньому процесі під час навчання, викладання та реалізації наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень
- e) Ваш варіант _____

8. Як би ви оцінили свій рівень знань щодо антикорупційного законодавства у сфері освіти?

- a) дуже добрий
- b) добрий
- c) задовільний
- d) незадовільний
- e) важко відповісти

9. Наскільки ви ознайомлені з Антикорупційною програмою, яка ухвалена у вашому ЗВО?

1. Добре ознайомлений (а)
2. Частково ознайомлений (на)
3. Не ознайомлений (на) зовсім
4. Взагалі не знаю про існування подібної програми

10. Чи ознайомлені ви із загальною процедурою повідомлення про факти корупції у вашому ЗВО?

1. Так, добре ознайомлений (а)
2. Частково ознайомлений (на)
3. Ні, не ознайомлений (на)
4. Взагалі не знаю про таку процедуру

11. Скажіть, будь ласка, чи відомі вам взагалі факти корупції у ЗВО України?

- a) Відомі, впевнений в правдивості
- b) Чув(ла)/знаю, але невпевнений у правдивості
- c) Ні, не відомі
- d) Важко відповісти

12. Скажіть, будь ласка, чи відомо вам про факти корупції зокрема у вашому ЗВО?

1. Відомі, впевнений в правдивості
2. Чув(ла)/знаю, але невпевнений у правдивості

3. Ні, не відомі
4. Важко відповісти

13. Визначте своє ставлення до оплати заліків/іспитів/курскових/дипломних робіт гонорарами «у конверті»?

- a) Вкрай негативно ставлюся
- b) Негативно ставлюся
- c) Мені байдуже
- d) Допускаю таку можливість іноді
- e) Позитивно ставлюся
- f) Важко відповісти

14. Визначте своє ставлення до осіб, які отримують гонорар «у конвертах» у ЗВО?

1. Вкрай негативне
2. Негативне
3. Байдуже
4. Ставлення може змінюватись залежно від конкретної ситуації
5. Позитивне
6. Важко відповісти

15. Оберіть усі прийнятні варіанти корупційних ризиків, які на ваш погляд, існують у вашому ЗВО з нижчеподаних?

1. Зловживання під час проведення вступних випробувань
2. Зловживання співробітників університетів, пов'язані зі вступом іноземців
3. Посередництво «за гроші» у наборі іноземних студентів
4. Зловживання під час складання академічної різниці
5. Вимагання/надання неправомірної вигоди в обмін на оцінки
6. Залучення посередників для отримання неправомірної вигоди під час оцінювання студентів (курсантів)
7. Нав'язування власних розробок (посібників) як умови позитивного оцінювання.
8. Використання службового становища з метою впливу на викладачів та співробітників
9. Зловживання, пов'язані із написанням та підготовкою до захисту кваліфікаційних робіт
10. Зловживання службовим становищем у формі сексуальних домагань з боку викладачів чи адміністрації університету за позитивні оцінки чи протекторат («сексторція»)
11. Зловживання при вступі та навчанні в аспірантурі (докторантурі). Надання неправомірної вигоди за складання іспитів в аспірантурі. Маніпуляції під час формування збірників наукових статей
12. Фальсифікація результатів під час проведення конкурсу на вакантні посади ЗВО
13. Зловживання при призначенні премій/інших виплат стимулюючого характеру
14. Зловживання при поселенні студентів та співробітників у гуртожитки
15. Неправомірна передача земельних ділянок ЗВО у користування третім особам або ж під незаконні забудови
16. Неправомірна здача в оренду майна ЗВО
17. Умисна закупівля непотрібних товарів
18. Неправомірний вплив на процес закупівлі шляхом співпраці з контрагентами поза межами тендерних процесів
19. Зловживання повноваженнями з метою примусу учасників освітнього процесу купувати платні послуги виключно в університеті
20. Вимагання сплати благодійних внесків
21. Тиск на активних студентів та викладачів
22. Зловживання владним становищем/політичним статусом для тиску на представників закладів вищої освіти

23. Залучення учасників освітнього процесу до політичної агітації та виборчого процесу на користь певних політичних діячів (партій)

16. Оберіть причини, які, на вашу думку, породжують корупційні діяння та корупційні ризики у ЗВО (будь-яка кількість варіантів):

1. Обмежена кількість місць на бюджетну форму навчання
2. Низька заробітна плата працівників ЗВО
3. Недосконалі соціальні та правові гарантії захисту серед освітян
4. Стан професійного вигорання у викладачів
5. Ускладненість роботи викладачів бюрократичними вимогами МОН
6. Відсутність пошани до викладачів з боку студентів та їхніх батьків
7. Принципове замовчування студентами про випадки корупції у ЗВО
8. Отримання оцінок без зайвих зусиль/відвідування внаслідок безпринципності та/або низького рівня моральності певних працівників ЗВО або студентів та їхніх батьків (які за них «просять»)
9. Культ оцінки - прагнення отримати вищий бал при недостатньому рівні знань
10. Досвід радянської спадщини, коли державне фінансування провокувало керівний склад ЗВО вдаватися до певних корупційних заходів
11. Недосконалість законів, що спрямовані на боротьбу з корупцією
12. Відсутність належної правової відповідальності за корупційні дії
13. Правова необізнаність про наслідки вчинення корупційних діянь у ЗВО
14. Незнання повного переліку корупційних діянь та ризиків в освітній сфері
15. Відсутність локального моніторингу за освітнім процесом, наприклад: камери спостереження, скриньки довіри, анонімні опитування та інше
16. Небажання учасників освітнього процесу (з різних на то причин) повідомляти про відомі випадки корупції
17. Інші причини _____

17. Оцініть ефективність діяльності адміністрації ЗВО, в якому ви працюєте чи навчаетесь щодо запобігання корупційним ризикам?

- a) Відмінно
- b) Добре
- c) Задовільно
- d) Незадовільно
- e) Важко відповісти

18. Оцініть ефективність діяльності МОН України щодо запобігання корупційним ризикам?

1. Відмінно
2. Добре
3. Задовільно
4. Незадовільно
5. Важко відповісти

19. Оцініть рівень своєї обізнаності щодо правової відповідальності у разі виявлення корупційних дій та вчинків учасників освітньої діяльності?

1. Обізнаний (на) відмінно. Рівень знань цілком влаштовує
2. Обізнаний (на) добре, проте хотілося б дізнатись більше
3. Обізнаний (на) задовільно і мене це влаштовує
4. Обізнаний (на) задовільно, проте хотілося б знати більше
5. Не обізнаний (на), адже не чиню корупційних дій і не цікавлюся подібними фактами
6. Не обізнаний (на), проте було б цікаво розумітись на цьому
7. Важко відповісти

20. Оберіть методи, які з вашої точки зору, були б найбільш ефективними для запобігання корупційній діяльності?

1. Посилення антикорупційної пропаганди в мас-медіа і в ЗВО
2. Посилення правової відповідальності всіх учасників освітнього процесу
3. Оприлюднення фактів корупційних діянь освітян
4. Запровадження в освітній процес дисципліни «Антикорупційна діяльність»
5. Запровадження в освітньо-науковий процес новітніх інформаційних технологій, що унеможливають суб'єктивізацію оцінки знань студентів
6. Інформування працівників освіти про повний перелік корупційних діянь та ризиків в освітній сфері
7. Проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед освітян щодо змісту правової відповідальності внаслідок вчинення корупційних діянь у ЗВО
8. Декларування доходів усіх працівників ЗВО
9. Впровадження локального моніторингу за освітнім процесом, наприклад: камери спостереження, скриньки довіри, анонімні опитування та інше
10. Проведення систематичних зустрічей студентів та викладачів з Уповноваженою особою
11. Формування розуміння у учасників освітнього процесу про необхідність інформування уповноваженої особи про відомі їм випадки корупції у ЗВО
12. залучення студентів до участі в діяльності, спрямованій на боротьбу з корупцією, через органи студентського самоврядування
13. Запропонуйте ваші методи _____

21. Що б Ви порекомендували запровадити на рівні МОН та ЗВО для мінімізації корупційних ризиків та їх наслідків?

Запропонуйте ваші методи _____

Дякуємо за участь в опитуванні!

Ваша думка надзвичайно важлива для нас!

Адже лише разом ми обов'язково зможемо покращити якість управління корупційними ризиками у ЗВО та мінімізувати прояви корупції в освітній системі!